

UiO • Det juridiske fakultet

Oppreisningserstatning til ofre for seksualforbrytelser

En analyse av oppreisningsnivået for utvalgte typesituasjoner ved overgrep
etter strl. §§ 192 og 195

Kandidatnummer: 717

Leveringsfrist: 25. april 2014

Antall ord: 17 906

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING	1
1.1	Tema.....	1
1.2	Problemstillinger og perspektiv	1
1.3	Avgrensninger og presiseringer	2
1.4	Begrepsforklaringer.....	4
1.5	Rettskildebilde og metode	5
1.5.1	Lovgivning	5
1.5.2	Rettspraksis	5
1.5.3	Forarbeider	7
1.5.4	Juridisk teori.....	7
1.5.5	Reelle hensyn	8
1.6	Videre disposisjon	8
2	HOVEDLINJER.....	10
2.1	Oppreisningens formål og funksjon	10
2.2	Vilkår.....	11
2.3	«Kan»-vurderingen.....	16
2.4	Forholdet til voldsoffererstatningsloven	17
2.5	Forholdet til andre erstatningsposter	18
2.6	Erstatningsutmåling.....	19
3	PRAKSISUNDERSØKELSE. TYPESITUASJONER.....	23
3.1	Analyseopplegget	23
3.1.1	Begrunnelsen for utvalget av typesituasjoner	23
3.1.2	Domstolenes normerende funksjon.....	23
3.1.3	Strukturen i domsanalysen	24
3.2	Forsettlig voldtekt (hovedtypetilfelle 1).....	24
3.2.1	Normeringsdom I (Rt. 1988 s. 532)	24
3.2.2	Normeringsdom II (Rt. 2003 s. 1580).....	26
3.2.3	Normeringsdom III (Rt. 2011 s. 743)	28

3.2.4	Nivået i dag	30
3.3	Grovt uaktsom voldtekt (hovedtypetilfelle 2)	30
3.4	Graderende momenter for nivåjustering av hovedtypetilfelle 1 og 2.....	32
3.4.1	Betydningen av om overgrepet skjer ved seksuell omgang eller samleie.....	32
3.4.2	Betydningen av om overgrepet er fullbyrdet eller bare et forsøk	33
3.4.3	Særlige omstendigheter for å fravike normalerstatningen	34
3.4.4	Oppsummering	38
3.5	Oppreisning til barn (hovedtypetilfelle 3)	39
3.5.1	Generelt om utmålingen av oppreisning til barn.....	39
3.5.2	Ung overgriper og jevnbyrdighet i alder og utvikling (typetilfelle 1)	41
3.5.3	Far/stefar misbruker datter/stedatter (typetilfelle 2)	43
3.5.4	Ung mann utnytter en jente han har kjennskap til (typetilfelle 3)	47
3.5.5	Oppsummering	49
3.6	Oppsummering	50
4	PROSESS	53
5	KONKLUSJONER OG REFLEKSJONER.....	55
6	KILDER	58
6.1	Lovgivning	58
6.2	Internasjonale konvensjoner.....	58
6.3	Forarbeider	58
6.4	Rettspraksis	59
6.4.1	Høyesterettspraksis	59
6.4.2	Underrettspraksis	60
6.4.3	Den europeiske menneskerettighetsdomstol	61
6.5	Litteratur	61
6.6	Liste over figurer	64

1 Innledning

1.1 Tema

Temaet for oppgaven er nivået på oppreisningserstatning til ofre for seksualforbrytelser. Reglene om oppreisning er en del av de generelle utmålingsreglene i norsk erstatningsrett. Oppreisning gis for å dekke visse ikke-økonomiske tap, og tilkjennes i tillegg til menerstatning og erstatning for økonomiske tap.

Domstolene i alle instanser behandler årlig et stort antall saker om oppreisning. Antallet saker om oppreisning for Høyesterett, har økt gradvis gjennom 1900-tallet og frem til nå.¹ Flere av sakene som når helt til Høyesterett gjelder nivået på oppreisningen til ofre for seksualforbrytelser. At det nå er et stort antall saker der denne problemstillingen behandles av Høyesterett, viser at det ikke er et entydig og klart svar på hvilken oppreisning som skal utmåles i disse sakene.

Samtidig som antallet saker der oppreisning er tema har økt, har også nivået på oppreisningen blitt høyere. Utviklingen av nivået har skjedd gjennom rettspraksis, og retten har i mange saker valgt å gi en grundig behandling både av hva nivået på oppreisningen er og hva endringene i nivået skyldes.

I denne oppgaven har jeg valgt å rette fokuset mot oppreisning for overgrep etter straffeloven² §§ 192 og 195. Strl. § 192 gjelder voldtekt av person over 16 år, mens § 195 gjelder overgrep mot barn under 14 år. Det har ikke blitt foretatt en systematisk kartlegging av nivået for oppreisningserstatning for disse forbrytelsene de siste årene, og det ønsker jeg derfor å gjøre gjennom denne oppgaven.

1.2 Problemstillinger og perspektiv

Problemstillingene i denne oppgaven er: hva er *dagens nivå* på oppreisningserstatning for overgrep etter strl. §§ 192 og 195, og hva er *begrunnelsene* for økningen som har skjedd i

¹ Lødrup (2006a) s. 211-212.

² Lov 22. mai 1902 nr. 10 (strl.).

nivået på oppreisningserstatningen. For overgrep etter strl. § 192 vil jeg kartlegge oppreisningsnivået for hovedtypetilfellene forsettlig og grovt uaktsomme voldtekter, og se på hvordan noen graderende momenter påvirker utmålingen. For overgrep etter strl. § 195 vil jeg kartlegge oppreisningsnivået for tre typetilfeller.

For å gjennomføre en kartlegging av nivået, vil det også være nødvendig med en generell redegjørelse av reglene om oppreisning som gjelder for disse tilfellene. Dette vil gi en helhetlig forståelse av ofrene sin rettsstilling, samtidig som det vil være nødvendig for å forstå de ulike spesielle reglene og utviklingstrekkene.

Når jeg i tillegg til å kartlegg nivået, vil undersøke begrunnelsen for økningen av nivået, vil det også være nødvendig med en gjennomgang av noe tidligere praksis.

1.3 Avgrensninger og presiseringer

Jeg avgrenser oppgaven mot en generell behandling av reglene om oppreisning for andre forbrytelser og skader etter skadeserstatningsloven³ § 3-5. Dette vil kun bli gjort i den grad det belyser ulike sider av oppreisningserstatningen knyttet til strl. §§ 192 og 195.

De strafferettslige sidene ved seksualforbrytelsene blir kun redegjort for i den grad det er nødvendig for å gi en økt forståelse av reglene for oppreisning eller for å klargjøre forskjellene mellom de typetilfellene jeg har valgt.

Etter skl. § 5-2 kan erstatningsansvaret lempes når retten finner at ansvaret virker «urimelig tyngende for den ansvarlige». I *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532) uttalte Høyesterett at skl. § 5-2 «neppe [får] noen selvstendig betydning» (s. 537) for utmålingen av oppreisningen. Høyesterett uttalte videre i *Lemping* (Rt. 1997 s. 883) at «det er lite naturlig å foreta lempning i en utmålt oppreisning» (s. 891) og fastslo dette synspunktet igjen i *Drap* (Rt. 2001 s. 274). Jeg avgrenser, av hensyn til oppgavens omfang og fordi det er lite praktisk, mot en generell behandling av lemping av oppreisningserstatning.

³ Lov 13. juni 1969 nr. 26 (skl.).

Jeg avgrenser videre oppgaven mot en redegjørelse for reglene om utmåling av oppreisning i voldsoffererstatningsloven⁴. Voldsoffererstatningsloven gjelder hvilke krav et overgrepsoffer kan rette mot staten, mens jeg har valgt å fokusere på oppreisningskravet mot overgriperen. I punkt 2.4 nedenfor vil jeg likevel gi en kort redegjørelse for forholdet mellom skadeserstatningsloven og voldsoffererstatningsloven. Dette gjør jeg fordi jeg mener det er nødvendig for å forstå hvilken funksjon skl. § 3-5 har for ofre for seksualforbrytelser.

For at et overgrepsoffer skal ha krav på oppreisning, må skyldkravet i skl. § 3-5 være oppfylt. I punkt 2.2 presenterer jeg innholdet i skyldkravet, men avgrenser oppgaven mot en nærmere redegjørelse for den nedre grensen. Dette gjør jeg fordi hovedfokuset i oppgaven er utmåling av oppreisningserstatningen.

Overgriperen kan ikke få dekket oppreisningskravet gjennom en ansvarsforsikring. Dette begrunnes med at oppreisningen da vil miste sin preventive effekt.⁵ At ansvarsforsikringer ikke dekker oppreisningsansvar, kommer til uttrykk i yrkesskadeforsikringsloven⁶ § 12 første ledd tredje punktum, og pasientskadeloven⁷ § 4 første ledd andre punktum. Overgriperen vil derfor aldri ha forsikringsdekning for kravet,⁸ og jeg kommer derfor ikke til å gå nærmere inn på de forsikringsrettslige spørsmålene.

Jeg behandler i denne oppgaven krav om oppreisningserstatning etter norsk rett, og går ikke nærmere inn på ofrenes konvensjonsrettslige vern. Men jeg vil her presisere at etter uskyldspresumpsjonen, som er hjemlet i Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen⁹ art. 6 nr. 2 og FNs internasjonale konvensjon om sivile og politiske rettigheter¹⁰ art. 14, skal enhver som blir siktet for en straffbar handling antas uskyldig inntil skyld er bevist etter loven.¹¹ En

⁴ Lov 20. april 2001 nr. 13 (voerstl.).

⁵ Bull (2008) s. 437.

⁶ Lov 16. juni 1989 nr. 65.

⁷ Lov 15. juni 2001 nr. 53.

⁸ Lødrup (2009) s. 524.

⁹ Konvensjon 4. november 1950 (EMK).

¹⁰ Konvensjon 16. desember 1966 (SP).

¹¹ EMK og SP ble norsk lov ved Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett 21. mai 1999 nr. 30 § 2.

side av dette er at enhver rimelig tvil skal komme tiltalte til gode.¹² Det er likevel sikker rett at overgriperen kan pålegges å betale oppreisningserstatning selv om han er frifunnet i straffesaken. Dette har Høyesterett uttrykt i blant annet *Motarbeiding* (Rt. 2007 s. 1601) (avsnitt 12) og *Agder* (Rt. 2009 s. 1456) (avsnitt 28). Dette skyldes at beviskravet er mindre strengt i sivile saker enn i straffesaker.¹³ Det stilles imidlertid krav til begrunnelsen i den sivile saken om oppreisningserstatningen.¹⁴ Høyesterett uttalte i *Agder* at «begrunnelsen må ikke røkke ved frifinnelsen eller skape tvil om riktigheten av den» (avsnitt 28), og dette bygde de på EMDs dom 15. mai 2008 i Case of ORR v. NORWAY.

Ved gjennomgangen av rettspraksis, har jeg i hovedsak sett på saker fra Høyesterett og lagmannsrettene. Av Høyesterettsdommer har jeg særlig sett på saker fra 1980-tallet og frem til nå, mens jeg av lagmannsrettsdommene i hovedsak har sett på dommer avsagt de siste to årene. Grunnen til at jeg har foretatt disse avgrensingene, er at det blir avsagt mange saker om dette hvert år, slik at det er en for stor oppgave å dekke alle disse. Videre er målet med oppgaven å kartlegge *dagens* nivå på oppreisningen, og det gir derfor begrenset veiledning å se på gamle dommer.

1.4 Begrepsforklaringer

Jeg bruker i denne oppgaven uttrykket *overgrep* som en fellesbetegnelse på handlingen lovbrøyteren gjør ved ulike seksuallovbrudd. Brudd på både strl. §§ 192 og 195 omfattes dermed av dette begrepet. Om overgrep som kun faller inn under av strl. § 192 bruker jeg uttrykket *voldtekt*, og om overgrep som omfattes av strl. § 195 bruker jeg *seksuelle overgrep med barn under 14 år*. Av dette følger at jeg ikke vil bruke uttrykket voldtekt om tilfeller som rammes av strl. §§ 192 og 195 i konkurrans, men si seksuelle overgrep mot barn under 14 år.

Øvrige begrep som trenger forklaring vil bli forklart underveis der de opptrer første gang.

¹² Aall (2011) s. 420.

¹³ Se punkt 4.

¹⁴ Aall (2011) s. 424 f.

1.5 Rettskildebilde og metode

1.5.1 Lovgivning

Krav om oppreisning krever *hjemmel i lov*.¹⁵ Oppreisningserstatning til overgrepsofre er hjemlet i skadeserstatningsloven §§ 3-5 første ledd bokstav b jf. 3-3. Retten til oppreisning ved seksualforbrytelser var tidligere hjemlet i straffelovens ikrafttredelseslov¹⁶ § 19. Ved lov 25. mai 1973 nr. 26 ble regelen tatt inn i skl. § 3-5, uten at den ble endret materielt.¹⁷ Ved hjelp av alminnelig juridisk metode kan det fastlegges hvordan skl. § 3-5 skal tolkes og anvendes på saker om seksuelle overgrep.

Utgangspunktet for tolkningen er lovens ordlyd og den alminnelige språklige forståelsen av denne.¹⁸ Vilkårene for når oppreisning kan tilkjennes er lovfestet, men som det vil fremgå i punkt 2.6 nedenfor, gir ordlyden i skl. § 3-5 liten veiledning for problemstillingen om hva nivået på oppreisningen er. For å klarlegge hva som i dag er innholdet i lovens ordlyd, og dermed kartlegge hva nivået er, må den derfor sammenholdes med andre rettskilder ved den endelige tolkningen.¹⁹

I tillegg til skadeserstatningsloven, vil straffeloven være sentral i oppgaven.

1.5.2 Rettspraksis

Rettspraksis er den mest sentrale rettskilden for å besvare problemstillingene i oppgaven min, og dermed klarlegge noe av innholdet i ordlyden i skl. § 3-5. Sentrale høyesterettsdommer er *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532), *Normeringsdom III* (Rt. 2011 s. 743), *Grovt uaktsom* (Rt. 2006 s. 961), *Typetilfelle* (Rt. 2004 s. 1068), *Utnyttelse* (Rt. 2013 s. 727) og *Grovt overgrep* (Rt. 2005 s. 1766). I disse dommene kommer Høyesterett med prinsipielle uttalelser om nivået for de typetilfellene jeg har valgt ut. Høyesterett er gjennom disse dommene normerende, som vil si at rettsavgjørelsene blir brukt som en rettskilde.²⁰ I tillegg til dommer fra Høyeste-

¹⁵ Lødrup (2006a) s. 213; Engstrøm (2010) s. 145; *Lovhjemmel* (Rt. 1986 s. 1326) (s. 1344).

¹⁶ Lov 22. mai 1902 nr. 11.

¹⁷ *Sinnssyk* (Rt. 2005 s. 104) (avsnitt 37), Ot. prp. nr. 4 (1972-1973) s. 32 og 40.

¹⁸ Eckhoff (2001) s. 39; Mestad (2009) s. 7; *Hønsehauk* (Rt. 1997 s. 1341) s. 1343.

¹⁹ Mestad (2009) s. 7, *Videospiller* (Rt. 1998 s. 774) s. 781.

²⁰ Kjelland (2009) s. 10, *Skoghøy* (2002) s. 324.

rett, vil jeg bruke mange fra underrettene. De har betydelig mindre vekt enn dommer fra Høyesterett,²¹ men vil likevel være gode kilder for å belyse problemstillingene i oppgaven. Underrettene føler seg bundet av tidligere avgjørelser fra Høyesterett, og deres saker vil derfor også gi uttrykk for hvilket nivå oppreisningen i dag ligger på. Jeg tar derfor utgangspunkt i avgjørelser fra Høyesterett når jeg kartlegger nivået og trekker opp prinsippene, men viser til dommer fra lagmannsrettene og tingretten for å vise hva nivået faktisk er i det store antallet saker.

I typetilfeller der Høyesterett har gitt klare retningslinjer for nivået, vil underrettsdommene fungere som illustrasjonsmateriale for å vise hva som er gjeldende rett.²² Et eksempel på dette er LB-2013-95813 der lagmannsretten bekrefter Høyesteretts uttalelser i *Normeringsdom III* (Rt. 2011 s. 743). I typetilfeller der retningslinjene fra Høyesterett ikke er like klare, vil underrettsdommene også i seg selv fungere som en rettskilde, ved at de bidrar til å kartlegge nivået. Eksempler på dette er LE-2013-17881 og LB-2013-73659, som bidrar til å presisere betydningen av en uttalelse i *Seksuell omgang* (Rt. 2012 s. 1129).

Utmålingen av oppreisningserstatningen er konkret og individuell, og det byr på noen tolkningsproblemer. «Høyesterett har ofte en nokså kompakt skrivestil»,²³ og det kan gjøre det vanskelig å vite hvordan og i hvilken grad uttalelser knyttet til den konkrete saken som avgjøres, kan overføres til andre saker.²⁴ Disse problemene gjør at jeg i noen grad må trekke slutninger ut fra hva jeg antar at retten legger til grunn for utmålingen, og på den bakgrunn konkludere med hva nivået for de ulike typetilfellene er. Dette kan medføre unøyaktige konklusjoner. Dette har jeg forsøkt å veie opp for ved å se på et stort antall saker, slik at jeg sjelden legger vekt på konkrete uttalelser som er gitt kun i en sak, for så å trekke generelle slutninger ut fra det.

Jeg har brukt Lovdata til å finne rettspraksis. Jeg har i hovedsak søkt med lovhenvisninger, og gjennomført søkene «LOV-1969-06-13-26-§3-5 + LOV-1902-05-22-10-§192» eller «LOV-

²¹ Eckhoff (2001) s. 162, Nygaard (2004) s. 210-211.

²² Skoghøy (2002) s. 324.

²³ Kjelland (2008) s. 33.

²⁴ Kjelland (2009) s. 12.

1969-06-13-26-§3-5 + LOV-1902-05-22-10-§195». Med utgangspunkt i resultatene jeg da fikk, har jeg funnet frem til ytterligere relevant praksis.

1.5.3 Forarbeider

Forarbeider til ulike lover vil i denne oppgaven bli brukt både til å kartlegge oppreisningsnivået og til å belyse begrunnelsene for utviklingen som har skjedd. I noen tilfeller har lovgiver i forarbeidene gitt veiledning om hvilket nivå oppreisningen bør ha. Sammen med de andre rettskildene, bidrar disse uttalelsene til å kartlegge nivået. I forbindelse med lovendringer, gis det gjerne uttalelser i forarbeidene om formålet med de enkelte bestemmelsene.²⁵ I denne oppgaven vil slike uttalelser bidra til å klarlegge hva som er begrunnelsen for den utviklingen som har skjedd, fordi formålet gjerne belyser hvorfor man ønsker å endre rettstilstanden. Forarbeidene jeg bruker, vil i hovedsak være fra endringer til straffeloven av 1902 eller skadeserstatningsloven.

1.5.4 Juridisk teori

Juridisk teori har generelt liten vekt som rettskildefaktor,²⁶ og fungerer kun som selvstendig rettskildefaktor når standpunkt fra teorien blir brukt som «én av flere faktorer for å tolke lov og rett»²⁷. Ofte gir teorien kun en systematisk oversikt og en effektiv sammenfatning av et omfattende materiale på et felt, og disse er uten selvstendig rettskildebetydning.²⁸ Det siste er tilfellet for problemstillingene i denne oppgaven, mens det første gjelder for temaene i del 2 om hovedlinjer. En gjennomgang av noen tidligere utgaver av standardverkene i erstatningsrett til Lødrup og Nygaard, viser at oppreisning til voldtektsofre gradvis er viet større oppmerksomhet.²⁹ For eksempel nevnes ikke voldtekt i forbindelse med oppreisning i Nygaards 3. utgave av Skade og ansvar fra 1985, mens han i 6. utgaven fra 2007 har et eget underpunkt om utmåling i saker om voldtekt. Det som er skrevet i teorien om mine problemstillinger er

²⁵ Eckhoff (2001) s. 68.

²⁶ Mestad (2009) s. 24.

²⁷ Boe (2012) s. 320.

²⁸ Boe (2012) s. 316, Mestad (2009) s. 24.

²⁹ Lødrup (1999a) (s. 509-513); Lødrup (2005) (s. 377-381); Lødrup (2009) (s. 522-528); Nygaard (1985) (s. 136-141); Nygaard (1992) (s. 172-178); Nygaard (2000) (s. 163-169) og Nygaard (2007) (s. 164-171).

imidlertid fortsatt kort og summarisk, og er skrevet kun for å gi et inntrykk av nivået og for å presentere ulike metoder som brukes ved fastsettelsen av oppreisningen.

1.5.5 Reelle hensyn

Også reelle hensyn er en relevant rettskildefaktor for å besvare problemstillingene i oppgaven. Reelle hensyn er «vurderinger av resultatets godhet»,³⁰ og avspeiler ofte verdistandpunkter.³¹ Vurderingene skjer både med tanke på løsningen i den konkrete saken, og for den generelle regelen eller prinsippet man kommer frem til.³² I denne oppgaven vil reelle hensyn først og fremst trekkes frem som en del av begrunnelsen for utviklingen som har skjedd. Når jeg trekker frem reelle hensyn som en del av begrunnelsen, vil det gjerne skje ved at jeg påpeker at de er en del av begrunnelsen som er gitt i dommer eller forarbeider. Man kan derfor si at det er synspunkt i disse kildene som begrunner utviklingen, og ikke de reelle hensyn i seg selv. Selv om de reelle hensyn har hatt betydning for utviklingen via andre rettskilder, som forarbeidene, mener jeg man likevel kan si at de har hatt selvstendig rettskildemessig betydning for utviklingen. Dette skyldes at verdi- og rettferdsbetraktninger ofte har vært tungtveiende hensyn bak for eksempel meninger om straffbarheten på overgrep som er gitt i forarbeider, som så trekkes frem som en begrunnelse gitt i forarbeidene. Da er det i realiteten de reelle hensyn som er begrunnelsen.

1.6 Videre disposisjon

Oppgaven har fire deler, i tillegg til denne innledende delen. I del 2 vil jeg gi en generell fremstilling av reglene om oppreisning til ofre for seksualforbrytelser etter skl. §§ 3-5, jf. 3-3, og vil da blant annet redegjøre for oppreisningens funksjon og formål og de grunnleggende prinsippene for utmålingen. I del 3, oppgavens hoveddel, vil jeg gjennomføre en praksisundersøkelse, hvor jeg vil kartlegge nivået for oppreisningen for ulike typetilfeller. Parallelt med denne kartleggingen, vil jeg trekke frem de begrunnelser som har blitt gitt for utviklingen som har skjedd. I del 4 vil jeg gå kort igjennom ulike prosessuelle spørsmål. Oppgaven avsluttes med konklusjon og noen avsluttende refleksjoner i punkt 5.

³⁰ Eckhoff (2001) s. 371.

³¹ Boe (2012) s. 341.

³² Eckhoff (2001) s. 371.

Jeg har tatt inn tre figurer i oppgaven. Disse er tatt med for å tydeliggjøre resultatene av analysene. Kursiveringer i sitater er foretatt av meg, med mindre annet fremgår. Jeg har gitt kallenavn til de Høyesterettsdommene jeg anvender. Dette har jeg gjort fordi det gjør det lettere å huske de ulike dommene for den som leser oppgaven. Kallenavnene baserer seg på saksforholdet i dommen, eller referer til noe prinsipielt som er avklart i dommen. Når sitatet fra en dom viser til en annen dom, har jeg byttet ut de elektroniske referansene Lovdata bruker (f.eks. Rt-2013-727) med den som vanligvis brukes i originaldommer (f.eks. Rt. 2013 s. 727).

2 Hovedlinjer

2.1 Oppreisningens formål og funksjon

Oppreisningserstatningens funksjon har utviklet seg gjennom det siste århundret. I tiden etter 1902, hadde den en klar *pønal funksjon*.³³ Dahl omtalte i 1933 oppreisning som «en mellomting mellom straff og erstatning, hvor de pønale hensyn griper sterkt inn».³⁴ Det at oppreisning forutsetter at skadevolderen har handlet forsettlig eller grovt uaktsomt, mente Knoph «gir oppreisningen en viss karakter av personlig repressjon overfor den skyldige, mens hensynet til den skadelidne som ellers er dominerende i erstatningsretten, er trådt noget i bakgrunnen».³⁵

Oppreisningserstatningens *preventive funksjon* ble etter hvert trukket frem, særlig etter 1912, da vilkåret om at handlingen måtte være straffbar ble opphevet.³⁶ At straffansvarets begrunnelse er prevensjon, har vært lagt til grunn helt siden straffeloven ble vedtatt,³⁷ og er også lagt til grunn i forarbeidene³⁸ til straffeloven av 2005³⁹. Om erstatningsansvar i det hele tatt har en preventiv funksjon, er vanskelig å bevise. Man går som regel likevel ut fra at risikoen har en påvirkning.⁴⁰ Oppreisningsreglene har et slektskap med straffen, og noen mener derfor de er «sterkt preventivt motivert».⁴¹ Det motsatte hevdes også. Kristen Andersen har for eksempel sagt at det er «tryggest å se bort fra muligheten av en preventiv funksjon».⁴²

Gjennom domstolspraksis de senere årene har oppreisningens funksjon som *kompensasjon* blitt det sentrale formålet. Første gang Høyesterett uttalte seg klart om dette var i *Karmøy* (Rt. 1999 s. 1363) hvor de sa at «[s]elv om krav på oppreisning også har et preventivt formål, skal oppreisningskrav først og fremst kompensere for den krenkelse som er blitt påført» (s. 1378-

³³ Lødrup (2006a) s. 217.

³⁴ Dahl (1933) s. 104.

³⁵ Knoph (1927) s. 21.

³⁶ Lødrup (2006a) s. 217.

³⁷ Eskeland (2013) s. 50-51.

³⁸ Innst. O. nr. 72 (2004-2005) punkt 5.1.1.

³⁹ Lov 20. mai 2005 nr. 28.

⁴⁰ Nygaard (2007) s. 20.

⁴¹ Nygaard (2007) s. 164.

⁴² Andersen (1976) s. 418.

1379). Saken gjaldt oppreisning til etterlatte etter drap, men uttalelsen er generell. Tilsvarende synspunkt legges til grunn av Høyesterett i blant annet *Giftdrap* (Rt. 2002 s. 481) , *Lekeapparat* (Rt. 2006 s. 61) og *Sprengladning* (Rt. 2005 s. 289). At det er funksjonen som kompensasjon som i dag er det sentrale, kommer nå til uttrykk også i juridisk teori.⁴³

Videre har oppreisningserstatningen en *ideell funksjon*.⁴⁴ I *Psykotisk gjerningsmann* (Rt. 2010 s. 1203) (avsnitt 38) uttaler Høyesterett at «[o]ppreisningen har også en ideell funksjon ved at den *uttrykker samfunnets misbilligelse av handlingen*» (avsnitt 38). Også denne saken gjaldt oppreisning etter drap, men uttalelsen er generell.

Et hensyn som taler *mot* oppreisning er hensynet til at gjerningspersonen skal tilbakeføres til samfunnet. Store oppreisningskrav kan gjøre denne overføringen vanskelig.⁴⁵ I *Drap* (Rt. 2001 s. 274) uttalte Høyesterett under en drøftelse av nivået for oppreisningen etter en draps-sak at «[d]et må imidlertid tas hensyn til at domfelte som har fått en meget lang fengselsstraff, normalt vil være ute av stand til å betale oppreisning under soning og etter løslatelse» (s. 278). I Ot. prp. nr. 20 (1991-1992) blir det uttalt at disse hensynene ikke kan tillegges særlig vekt ved erstatningsutmålingen. Hensynene blir tillagt vekt ved straffutmålingene, og da fordi samfunnet har en selvstendig interesse at den domfeltes sosiale overgang etter soning ikke blir unødvendig vanskelig. Men slike hensyn mener de må tillegges lite vekt ved utmålingen av oppreisningen (s. 44). Da er det jo som sagt hensynet til skadelidte, overgrepsofferet, som er i fokus. Men, departementet forutsetter likevel at hensynet til skadelidtes «økonomiske evne tillegges en viss vekt» ved utmålingen (s. 47). Særlig mener de det bør skje ved høye oppreisningsbeløp.

2.2 Vilkår

Skl. § 3-5 første ledd bokstav b oppstiller to vilkår som må være oppfylt for at overgriperen kan pålegges å betale oppreisning.

⁴³ Nygaard (2007) s. 165; Lødrup (2006a) s. 217-218; Lødrup (2009) s. 523.

⁴⁴ Lødrup (2009) s. 523.

⁴⁵ Lødrup (2006a) s. 218, *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532), *Giftdrap* (Rt. 2002 s. 481) (s. 485).

For det første må han oppfylle *skyldkravet*, som er forsett eller grov uaktsomhet. Forsett er en grovere skyldform enn grov uaktsomhet,⁴⁶ men når de som her står oppstilt som alternative vilkår, er det uten betydning hvilken skyldform som foreligger.

Vi har ingen legaldefinisjoner av begrepene uaktsomhet og forsett i gjeldende lovgivning. Gjennom teori og rettspraksis er det utviklet et *generelt forsettsbegrep*.⁴⁷ I *Skoheroin* (Rt. 1991 s. 600) gir Høyesterett en generell redegjørelse for begrepet forsett på s. 602:

«Forsett kan forekomme i forskjellige former. ... De klareste tilfeller er hvor det foreligger hensikt, eller hvor gjerningsmannen har ansett den straffbare følge som sikker eller overveiende sannsynlig. Men også hvor gjerningsmannen bare har ansett en slik følge som mulig, kan det tenkes å foreligge forsett, såkalt *dolus eventualis*».

Den første forsettsformen de presenterer er hensiktsforsett. Skadefølgen er da tilsiktet, og det vil si at gjerningsmannen med hensikt har fremkalt et bestemt resultat gjennom en handling.⁴⁸ Den neste typen er sannsynlighetsforsett, hvor kravet er oppfylt dersom overgriperen regner det som sikkert eller overveiende sannsynlig at gjerningsbeskrivelsen i et straffebud vil bli oppfylt.⁴⁹ Den siste formen de presenterer er *dolus eventualis*, gjerne kalt den positive innvilgelsesteori.⁵⁰ Denne formen innebærer at forsett kan foreligge også «hvor sannsynligheten for at gjerningsbeskrivelsen er eller vil bli oppfylt er mindre enn 50 % selv om gjerningspersonen håper at omstendighetene ikke eksisterer eller ikke vil bli oppfylt som følge av handlingen».⁵¹ Dersom gjerningsmannen «har tatt det standpunkt å foreta handlingen selv om den følge straffebudet beskriver, skulle inntre» foreligger forsett, jf. *Skoheroin* (Rt. 1991 s. 600) (s. 602).

Likestilt med forsett etter skl. § 3-5, er som sagt *grov uaktsomhet*. Utgangspunktet i norsk erstatningsrett er at man blir erstatningsansvarlig allerede ved å opptre uaktsomt eller ufor-

⁴⁶ Eskeland (2013) s. 291.

⁴⁷ Andenæs (2004) s. 232; Eskeland (2013) s. 292; Mæland (2012) s. 169.

⁴⁸ Andenæs (2004) s. 233, Mæland (2012) s. 170.

⁴⁹ Mæland (2012) s. 171.

⁵⁰ Mæland (2012) s. 172.

⁵¹ Eskeland (2013) s. 296.

svarlig.⁵² Dette kalles culpaansvaret. Uaktsomheten kan være simpel eller grov.⁵³ Er vilkåret simpel uaktsomhet, blir skadevolderen ansvarlig dersom han har foretatt en handling som avviker fra den forsvarlige handlemåte som kan forventes av en innsiktsfull og normalt forstandig person som opptrer på det aktuelle området.⁵⁴ Det har ingen betydning om uaktsomheten er bevisst eller ubevisst.⁵⁵ Ved grov uaktsomhet kreves et «markert avvik fra vanlig forsvarlig handlemåte», jf. *Betalingskort* (Rt. 2004 s. 499) (avsnitt 32), som bygger på *Testament* (Rt. 1989 s. 1318). Uttalelsen i dommen knytter seg til finansavtaleloven⁵⁶ § 35, men uttrykket skal forstås på samme måte i skadeserstatningsloven § 3-5.⁵⁷ Av dette kan vi se at forskjellen på simpel og grov uaktsomhet går på *graden av avvik* fra den forsvarlige handlemåte.⁵⁸

Om det foreligger et markert avvik må vurderes konkret i hvert enkelt tilfelle. Det skal foretas en helhetsvurdering av en rekke momenter, herunder «handlingens skadeevne, omfanget av den eventuelle skaden, og skadevolderens muligheter ved ikke å handle eller ved en alternativ atferd ville ha hindret skaden».⁵⁹

Det kreves ikke at skadefølgene ved en handling omfattes av forsettet for at oppreisning skal bli tilkjent, jf. *Akbari* (Rt. 1999 s. 887) (s. 895).⁶⁰ Dette bekreftes av Høyesterett i *Sinnssyk* (Rt. 2005 s. 104). Ingen av dommene gjelder oppreisning for seksuelle overgrep, men uttalelsene gjelder den generelle tolkingen av skl. § 3-5.

Det andre vilkåret i skl. § 3-5 første ledd bokstav b, er at overgriperen har «tilføyd krenking eller utvist *mislig atferd* som nevnt i § 3-3». Skl. § 3-3 henviser til en rekke straffebud i straffeloven, som omhandler blant annet innbrudd, seksualforbrytelser, legemskrenkelser og ran. I utgangspunktet er det «unødvendig å seia at en personskaade som går inn under straffelova er

⁵² Lødrup (2009) s. 127.

⁵³ Lødrup (2009) s. 127.

⁵⁴ Lødrup (2009) s. 131.

⁵⁵ Lødrup (2009) s. 127.

⁵⁶ Lov 25. juni 1999 nr. 46.

⁵⁷ *Trafikkskade* (Rt. 2009 s. 6) (avsnitt 49).

⁵⁸ Nygaard (2007) s. 215.

⁵⁹ Lødrup (2009) s. 134.

⁶⁰ Lødrup (1999b) s. 7.

personskade etter skadebotlova».⁶¹ Grunnen til at skl. § 3-3 regner opp visse straffebud, er at de gjelder krenkelser som også er av psykisk og sosial art, og skadelidte bør være sikret erstatningsrettslig vern mot disse.⁶² Når en handling oppfyller den objektive gjerningsbeskrivelsen i et av disse straffebudene, likestilles det med en personskade etter skadeserstatningsloven.⁶³ Vilkåret er bare oppfylt dersom gjerningsmannen ikke kan gjøre straffrihetsgrunner gjeldende.⁶⁴

Skl. § 3-3 viser til strl. §§ 192 og 195. Spørsmålet om ansvarsvilkåret for oppreisning for voldtekt og seksuell omgang med barn er oppfylt, blir derfor et spørsmål om handlingen omfattes av gjerningsbeskrivelsen i bestemmelsene.

Etter strl. § 192 kan voldtekt skje på tre måter. For det første ved at man «skaffer seg seksuell omgang ved vold eller ved truende atferd», jf. § 192 første ledd bokstav a. For det andre ved at man har «seksuell omgang med noen som er bevisstløs eller av andre grunner ute av stand til å motsette seg handlingen», jf. § 192 første ledd bokstav b. For det tredje ved at man «ved vold eller ved truende atferd får noen til å ha seksuell omgang med en annen, eller til å utføre tilsvarende handlinger med seg selv», jf. § 192 første ledd bokstav c. Etter strl. § 195 er det straffbart å ha «seksuell omgang med barn under 14 år», jf. første ledd første punktum.

Det følger av strl. §§ 192 andre ledd og 195 første ledd andre punktum at den nedre strafferammen økes til 3 år dersom den seksuelle omgangen var «samleie». Om overgrepet er skjedd ved samleie eller seksuell omgang har etter rettspraksis betydning også for størrelsen på oppreisningen, se punkt 3.4.1.

Uttrykket *samleie* er i strafferettslig forstand forstått som at «det mannlige kjønnslem helt eller delvis føres inn i den indre del av kvinnens kjønnsorgan - vagina - og ikke bare inn i skjedeåpningen - vulva...», jf. *Samleie* (Rt. 1988 s. 1207) (s. 1209). Det følger av strl. § 206 at når uttrykket «samleie» blir brukt i strl. kap. 19, menes «vaginalt og analt samleie», jf. førs-

⁶¹ Nygaard (2007) s. 90.

⁶² Nygaard (2007) s. 90.

⁶³ Nygaard (2007) s. 90.

⁶⁴ Askeland (2013) note 172.

te punktum. Videre likestilles «innføring av penis i munn og innføring av gjenstand i skjede eller endetarmsåpning» med samleie, jf. § 206 andre punktum. Av tredje punktum i § 206 følger det at ved handlinger som «nevnt i § 195 likestilles med samleie også innføring av penis inn i og mellom de store og små kjønnslepper». Tredje punktum skulle nok egentlig også vist til strl. § 192.⁶⁵

Seksuell omgang er et videre begrep enn samleie, og omfatter seksuelle handlinger av en «viss intensitet».⁶⁶ Dette begrepet omfatter derfor samleie, men også handlinger med mindre intensitet. Samleie kan derfor ses på som «en kvalifisert form for seksuell omgang».⁶⁷ I lovteksten kommer dette til uttrykk ved at strafferammen er høyere dersom man tvinger noen til samleie enn til seksuell omgang, jf. strl. §§ 192 og 195.

Det er videre et vilkår at oppreisningen *kreves av overgriperen*, og at den som utgangspunkt *tilkjennes overgrepsofferet*. Det fremgår av skl. § 3-5, jf. § 3-3 at «[d]en» som overgriper seg mot en annen kan pålegges å betale oppreisning, så det er kun *overgriperen selv* som kan pålegges å betale oppreisning.⁶⁸ Dette har sammenheng med slektskapet med straffen.⁶⁹ At det er «den fornærmede» som skal tilkjennes oppreisningen følger av skl. § 3-5 første ledd første punktum. Hovedregelen er dermed at bare *skadelidte selv* kan kreve oppreisning.⁷⁰ Dersom skadelidte omkommer fordi overgriperen forsettlig eller grovt uaktsom har voldt dennes død, følger det imidlertid av skl. § 3-5 andre ledd at skadevolderen kan pålegges å betale «avdødes ektefelle, samboer, barn eller foreldre» slik oppreisning som fornærmede hadde hatt krav på.

Når det gjelder kravet til årsakssammenheng vil det være oppfylt når overgriperen gjennomfører en krenkelse som nevnt i skl. §§ 3-5, jf. 3-3.⁷¹

⁶⁵ Andenæs (2008) s. 139.

⁶⁶ Andenæs (2008) s. 140.

⁶⁷ Andenæs (2008) s. 140.

⁶⁸ Lødrup (2009) s. 524.

⁶⁹ Nygaard (2007) s. 165.

⁷⁰ Lødrup (2009) s. 524.

⁷¹ Volla (1991) s. 43, Skaar (1987) s. 323.

2.3 «Kan»-vurderingen

Ordlyden i skl. § 3-5 sier at oppreisning «kan» tilkjennes når vilkårene er oppfylt. Ordlyden gir anvisning om en skjønnsmessig vurdering, der domstolen kan velge om oppreisning skal tilkjennes. I juridisk teori gis det imidlertid uttrykk for at oppreisning *skal* tilkjennes dersom vilkårene i § 3-5 er oppfylt, med den følge at skadelidte har krav på oppreisning.⁷² Oppreisningsbeløpet kan likevel settes til null.⁷³

At den fornærmede *skal* tilkjennes oppreisning ble uttrykt av Høyesterett i *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532). På spørsmålet om fornærmede hadde *krav* på oppreisning når vilkårene for å tilkjenne oppreisning var oppfylt, sa førstvoterende at «voldtektsforbrytelsen må ansees som en så kvalifisert krenkelse at oppreisning normalt *skal* tilkjennes, når den fornærmede krever det» (s. 536). Dette synspunktet er fulgt opp i senere praksis.⁷⁴ Synspunktet blir i *Sinnssyk* (Rt. 2005 s. 104) begrunnet med at praksis fra de siste årene viser at oppreisning til noen grupper skadelidte normalt tilkjennes når vilkårene er oppfylt, og at utviklingen av oppreisningens funksjon, at det nå først og fremst er kompensasjonshensynet som veier tung, tilsier av skadelidte tilkjennes oppreisning når vilkårene foreligger.⁷⁵

Det er imidlertid også saker i rettspraksis der oppreisning ikke blir tilkjent selv om vilkårene er oppfylt, for eksempel *Kjærester* (Rt. 2002 s. 785). Saken gjaldt brudd på strl. § 195 første ledd andre straffalternativ. Tiltalte og fornærmede hadde vært kjærester, og aldersforskjellen var seks år og tre måneder. Førstvoterende sa at oppreisning «kan» tilkjennes når vilkårene er oppfylt, men kom etter en samlet vurdering til at det var *tilstrekkelig med en straffereaksjon* mot overgriperen. De mente de ikke i tillegg burde pålegge overgriperen å betale en oppreisning, og viste til «at det er tale om ein 'kan'-regel» (s. 787-788). Disse synspunktene er fulgt opp i *Sunnmøre* (Rt. 2010 s. 1421).

⁷² Engstrøm (2010) s. 146; Lødrup (2006a) s. 220; Nygaard (2007) s. 166.

⁷³ Lødrup (2006a) s. 220.

⁷⁴ *Giftedrap* (Rt. 2002 s. 481), *Normeringsdom II* (Rt. 2003 s. 1580) (avsnitt 28), *Haglegevær* (Rt. 2004 s. 1324) (avsnitt 35), *Sinnssyk* (Rt. 2005 s. 104).

⁷⁵ Avsnitt 52.

Disse sakene strider mot juridisk teori og de ovennevnte dommene, der det gis uttrykk for at fornærmede har *krav* på oppreisning. I praksis blir det imidlertid ingen forskjell, fordi man i prinsippet kan tilkjenne en oppreisning på null kroner i saker der man innrømmer fornærmede et krav, men mener det ikke bør tilkjennes noen oppreisning.

2.4 Forholdet til voldsoffererstatningsloven

Mange av de som kan kreve oppreisning etter skl. § 3-5, kan også kreve oppreisning etter voldsoffererstatningsloven. Det følger av voerstl. § 1 at den som har «lidd personskade som følge av en straffbar handling som krenker livet, helsen eller friheten...har rett til voldsoffererstatning fra staten». Oppreisningserstatning er hjemlet i voerstl. § 6, første punktum, hvor det fremgår at man «kan» tilkjennes en engangssum i oppreisning som finnes rimelig for «den voldte tort og smerte og for annen krenking eller skade av ikke-økonomisk art».

Vilkårene for å kreve oppreisning etter skadeserstatningsloven og voldsoffererstatningsloven er ikke helt identiske, da skl. § 3-5 sier at handlingen må ha vært «forsettlig eller grovt aktløst», mens voerstl. § 1 har som vilkår at man er utsatt for en «straffbar handling». For at man skal være utsatt for en straffbar handling etter voldsoffererstatningsloven, må både de subjektive og objektive vilkårene for straffbarhet være oppfylt. Kravene til den skadevoldende handlingen er dermed strengere enn det som følger av alminnelig erstatningsrett.⁷⁶

I mange saker forblir overgriperen ukjent eller han har dårlig betalingsevne, og voldsoffererstatningen kan da bidra til å sikre oppreisningskravet for offeret.⁷⁷ Man kan søke om oppreisningserstatning etter voldsoffererstatningsloven selv om overgriperen er dømt til å betale oppreisning.⁷⁸ Staten vil da utbetale oppreisningen søkeren har krav på etter overgrepet, og staten overtar kravet mot overgriperen, jf. voerstl. § 15 første ledd.⁷⁹

⁷⁶ Brath (2011) s. 36.

⁷⁷ Lødrup (2006a) s. 214, Brath (2011) s. 22.

⁷⁸ Brath (2011) s. 21.

⁷⁹ Brath (2011) s. 21-22.

2.5 Forholdet til andre erstatningsposter

Oppreisning er en selvstendig erstatningspost, og skal utmåles *uavhengig* av de andre erstatningspostene. Ofre for seksualforbrytelser kan få ulike tap både av økonomisk og ikke-økonomisk art, og det er et grunnleggende prinsipp i norsk erstatningsrett at «skadelidte skal stilles økonomisk som om skaden ikke hadde skjedd»⁸⁰, og dermed motta full erstatning, jf. skl. § 3-1 og forarbeidene⁸¹. Hva man får som erstatning for disse ulike postene, skal imidlertid ikke påvirke nivået på oppreisningen.

For *ikke-økonomisk tap*, kan ofre for seksualforbrytelser få menerstatning og oppreisningserstatning, jf. skl. §§ 3-2 og 3-5. Menerstatning og oppreisningserstatning skal som utgangspunkt kompensere for ulike tap. Menerstatning skal kompensere for redusert livsutfoldelse, mens oppreisning skal kompensere for «fysiske smerter, angst og psykisk lidelse, plager og ulemper ellers, lengre sykehusopphold, hindring i normal livsførsel mm.»⁸².

Av skl. § 3-5 første ledd første punktum fremgår det uttrykkelig at «uansett om det ytes menerstatning etter § 3-2 eller standardisert erstatning etter § 3-2a», kan den ansvarlige pålegges å betale oppreisning.

Grensen mellom menerstatning og oppreisning er imidlertid ikke helt klar. I *Sprengladning* (Rt. 2005 s. 289) (avsnitt 49) sa Høyesterett generelt om forholdet mellom disse postene, at

«[s]elv om det finnes et grensefelt mellom ménerstatning og oppreisning hvor disse erstatningsformene kan gli noe over i hverandre, *tar de som utgangspunkt sikte på å kompensere for forskjellige former for ulemper*. Ménerstatning og oppreisning må derfor etter mitt syn behandles uavhengig av hverandre» .

Som det fremgår av dette, dekker oppreisnings- og menerstatningen ulike tap, samtidig som de også overlapper hverandre noe. Noe av forskjellen i hvilke poster de dekker, skyldes at det er ulike vilkår som må være oppfylt for å ha krav på de to typene erstatning. For menerstat-

⁸⁰ Lødrup (2009) s. 469.

⁸¹ Ot. prp. nr. 4 (1972-1973) s. 32-33.

⁸² Ot. prp. nr. 20 (1991-1992) s. 41.

ningen er det krav om at skaden er «varig», «betydelig» og av «medisinsk art», jf. skl. § 3-2 første ledd første punktum. Tilsvarende krav gjelder ikke etter skl. § 3-5. Ved seksuelle overgrep er det kun et krav om at man er påført en krenking eller skade av ikke-økonomisk karakter, se punkt 2.2. Dette medfører at skade som ikke oppfyller vilkårene i § 3-2 for menerstatning, likevel kan oppfylle vilkårene for oppreisning i § 3-5. Men, samtidig vil de skadene som oppfyller vilkårene for menerstatning også gi grunnlag for oppreisningserstatning.⁸³

2.6 Erstatningsutmåling

Det følger av skl. § 3-5 at overgriperen kan pålegges å betale en slik «engangssum» som retten «finner rimelig». Den eneste veiledningen loven gir om beløpet, er at oppreisningen skal gis for «den voldte tort og smerte og for annen krenking eller skade av ikke-økonomisk art», jf. skl. § 3-5 første ledd. Loven setter her få grenser for hvordan utmålingen skal skje,⁸⁴ og domstolene er overlatt det fulle ansvaret for erstatningsnivået.⁸⁵ I *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532) sa Høyesterett at det «ved utmålingen av oppreisningen må tas utgangspunkt i en bred skjønnsmessig vurdering av hva det i det konkrete tilfelle vil være rimelig å tilkjenne» (s. 536-537).

I *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532) gav Høyesterett en generell uttalelse om grunnlaget for den skjønnsmessige vurderingen. Uttalelsen er gjengitt og fulgt opp i en rekke senere dommer.⁸⁶

«I denne vurdering må både de objektive og de subjektive sider ved forholdet inngå. De sentrale momenter vil måtte være *voldtektshandlingens objektive grovhet, graden av skadevolderens skyld, fornærmedes subjektive opplevelse av krenkelsen og arten og omfanget av de skadevirkninger den har påført fornærmede*. Medvirknings- og risikosynspunkter i vanlig erstatningsrettslig forstand må ved straffbare krenkelser som det her er tale om, tillegges en mer begrenset vekt. Jeg ser likevel ikke bort fra at det i særlige til-

⁸³ Nygaard (2007) s. 168.

⁸⁴ Lødrup (2006a) s. 221.

⁸⁵ Lødrup (2009) s. 525.

⁸⁶ *Sprengladning* (Rt. 2005 s. 289), *Legemsskade* (Rt. 2005 s. 1749), *Grovt uaktsom* (Rt. 2006 s. 961).

felle må kunne tas hensyn til fornærmedes eget forhold ved utmålingen av oppreisningen» (s. 537).

De fire mest sentrale momentene ved utmålingen er altså overgrepets objektive grovhet, graden av skadevolders skyld, fornærmedes subjektive opplevelse av krenkelsen og arten og omfanget av de skadevirkninger den har påført fornærmede.

En side av handlingens *objektive grovhet* er om offeret ble utsatt for vold og har fått fysiske skader. Det kan for eksempel skje ved at overgriperen holder fast fornærmede ved gjennomføringen av overgrepet eller at det skjedde på en brutal måte, og at dette medfører skader på kroppen.⁸⁷ En annen side av dette momentet er varigheten av overgrepet, både av hvert enkelt overgrep og den totale tiden overgrepene skjedde over.⁸⁸ Også utnyttelse av personers sårbarhet kan være med å øke overgrepets objektive grovhet.⁸⁹

Ved momentet om *overgriperens skyld*, vil det være av betydning om overgrepet var forsettlig eller uaktsomt.⁹⁰ For at oppreisning skal tilkjennes, må overgrepet være grovt uaktsomt av overgriperen, jf. skl. § 3-5, og skyld ut over dette vil få betydning for utmålingen.⁹¹ Jo sterkere skyld, jo mer taler momentet for høy oppreisning.

Hvordan fornærmede selv *opplever overgrepet* påvirker utmålingen. Opplever fornærmede sterk frykt under overgrepet vil det tale for økt oppreisning.⁹² Hvem som utfører overgrepet påvirker fornærmedes opplevelse av det. Dersom det utføres av en fornærmede står i et slektskapsforhold til, eller av annen grunn har tillit til, vil det ofte gjøre at offeret opplever overgrepet som enda mer inngripende enn ellers.⁹³ Samtidig, dersom overgrepet skjer av en

⁸⁷ *Gruppevoldtekt* (Rt. 2008 s. 65).

⁸⁸ *Grovt overgrep* (Rt. 2005 s. 1766), LF-2012-194557.

⁸⁹ *Overgrep* (Rt. 1997 s. 852).

⁹⁰ Se punkt 3.2 og 3.3.

⁹¹ Nygaard (2007) s. 167.

⁹² LB-2013-29214, *Gruppevoldtekt* (Rt. 2008 s. 65)

⁹³ *Stedatter* (Rt. 2011 s. 247), LH-2013-120364.

fornærmede opplever å ha et kjæresteforhold eller lignende til, kan dette gjøre at overgrepet ikke eller i liten grad føles inngripende.⁹⁴

Det fjerde momentet fra *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532) er *arten og omfanget av fornærmedes skadevirkninger*. Psykiske plager er vanlig etter at man har blitt utsatt for et overgrep.⁹⁵ I *Typetilfelle* (Rt. 2004 s. 1068) uttalte Høyesterett at «[d]enne generelle *risikoen* for skadevirkninger bør få betydning ved fastsettingen av oppreisningserstatningen, og uten at det vanligvis vil være behov for å gå nærmere inn på hvordan utviklingen for den unge i den konkrete saken har vært eller kan ventes å bli» (avsnitt 35). Dette viser at psykiske plager blir tillagt vekt i den enkelte sak, selv om de ikke allerede er påvist. Det foreligger en alminnelig risiko som i seg selv får betydning.⁹⁶ Sitatet viser også at det ikke er nødvendig å gå konkret inn på hvilke psykiske plager som foreligger eller vil komme. Skade av annen art enn psykiske plager kan være graviditet eller at man er smittet av en kjønnssykdom.⁹⁷ Skadens omfang i det enkelte tilfellet skal vurderes både subjektivt og objektivt.⁹⁸

I tillegg til disse fire momentene, har også noen andre momenter gått igjen i teori og praksis. Blant disse er *antallet skadevoldere*. Gruppevoldtekt blir ansett som mer straffverdig enn voldtekt utført av en, og det påvirker også utmålingen av oppreisningserstatningen.⁹⁹

Skadevolderens økonomi er også et av momentene som trekkes frem, men som sjelden har stor vekt. I *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532) uttalte Høyesterett at det «kunne være rimelig å se hen til hvilket oppreisningsbeløp gjerningsmannen har økonomisk evne til å bære», men samtidig at «disse hensyn nok vil *komme i bakgrunnen*» (s. 537). Dette skyldes at selve grunnlaget for erstatningsansvaret er en straffbar handling. Dette synet er fulgt opp i senere praksis, se *Chatting* (Rt. 2003 s. 841). I teorien er det delte meninger. Nygaard uttaler at det «må ... takast omsyn til *skadevaldarens økonomi*. God økonomi bør gi grunnlag for ein hø-

⁹⁴ *Kjærester* (Rt. 2002 s. 785), *Straffutmåling* (Rt. 2005 s. 1274).

⁹⁵ Dahlberg (2011) s. 115.

⁹⁶ Lødrup (2006a) s. 222.

⁹⁷ Dahlberg (2011) s. 116.

⁹⁸ Nygaard (2007) s. 167.

⁹⁹ *Gruppevoldtekt* (Rt. 2008 s. 65).

gare oppreisningssum; ved svak økonomi, lågare sum» (original utheving),¹⁰⁰ mens Lødrup gir uttrykk for at den bare skal tillegges vekt i skjerpende retning.¹⁰¹ Analysen nedenfor vil vise at dette momentet ikke er særlig fremtredende, men at det tillegges vekt blant annet der gjerningsmannen er ung.¹⁰²

Som det vil fremgå i analysen nedenfor i del 3, har momentene ulik funksjon alt etter hva slags overgrep det skal utmåles oppreisning for. For overgrep etter strl. § 192 er de avgjørende for om den normerte oppreisningen skal fravikes eller ikke. For overgrep etter strl. § 195 vil en helhetsvurdering av disse momentene utgjøre grunnlaget for selve utmålingen.

¹⁰⁰ Nygaard (2007) s. 167.

¹⁰¹ Lødrup (2006b) s. 11.

¹⁰² Punkt 3.5.2.

3 **Praksisundersøkelse. Typesituasjoner.**

3.1 **Analyseopplegget**

3.1.1 **Begrunnelsen for utvalget av typesituasjoner**

Jeg har i denne oppgaven analysert tre hovedtypetilfeller om utmåling av oppreisningserstatning fra rettspraksis. Hovedtypetilfelle 1 er forsettlig voldtekt, jf. strl. § 192 første til tredje ledd, hovedtypetilfelle 2 er grovt uaktsom voldtekt jf. strl. § 192 fjerde ledd og hovedtypetilfelle 3 er seksuelle overgrep mot barn under 14 år, jf. strl. § 195. Jeg har valgt disse typetilfellene fordi en gjennomgang av rettspraksis viser at det har skjedd en særlig stor utvikling av nivået for dem. Typetilfellene er videre egnet til å belyse de generelle hensynene bak reglene om oppreisningsnivået. Samtidig gir oppreisningsnivået i disse typetilfellene veiledning ved fastleggingen av nivået for andre skader.¹⁰³

Mange av sakene i rettspraksis om oppreisning for overgrep etter strl. §§ 192 og 195, gjelder situasjoner som fanges opp av skjerpene momenter i disse to paragrafene eller andre bestemmelser i straffeloven kapittel 19. Jeg har valgt å ikke presisere for hver sak jeg presenterer hvilke konkrete bestemmelser i straffebudene de går inn under, men heller gi en mer detaljert beskrivelse av faktum. Dette har jeg gjort for at det skal komme tydeligere frem hvilke momenter som er avgjørende for oppreisningssummen. Jeg har også fortrinnsvis analysert saker der den straffbare handlingen i hovedsak fanges opp av strl. §§ 192 og 195, og andre bestemmelser har spilt en mindre rolle.

3.1.2 **Domstolenes normerende funksjon**

De siste tiårene har Høyesterett normert nivået for oppreisningserstatningen for visse sakstyper, herunder forsettlig og grovt uaktsom voldtekt etter strl. § 192. Retten fastsetter i disse typetilfellene oppreisningen uten å gå grundig inn på de konkrete virkningene av overgrepene, fordi disse er bygd inn i det normerte nivået.¹⁰⁴ Hva det normerte nivået settes til blir nødven-

¹⁰³ *Legemsbeskadigelse* (Rt. 2012 s. 1576) (avsnitt 19), *Trafikkulykke* (Rt. 2008 s. 1360) (avsnitt 18).

¹⁰⁴ *PEAB* (Rt. 2001 s. 1288) (s. 1292).

digvis skjønnsmessig, siden oppreisning er økonomisk erstatning for ikke-økonomisk skade.¹⁰⁵

Ved at Høyesterett standardiserer nivået for oppreisningserstatningen, blir dommerens frihet til å fastsette oppreisningen noe begrenset.¹⁰⁶ Men normeringen er bare veiledende, for det vil være «adgang til for den domstol som skal pådømme kravet å fastsette både et høyere og et lavere beløp når særlige forhold måtte tilsi dette», *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532) (s. 537-538).

Det er særlig tre dommer som har vært sentrale for utviklingen av normeringen av oppreisningserstatningen for voldtekt: *Normeringsdom I*, *Normeringsdom II* (Rt. 2003 s. 1580) og *Normeringsdom III* (Rt. 2011 s. 743). Høyesterett kommer i disse dommene inn på begrunnelsen for at oppreisningen skal være normert. Jeg vil trekke begrunnelsene frem underveis der dommene behandles, fremfor å gjøre det samlet her.

3.1.3 Strukturen i domsanalysen

Jeg vil i 3.2 og 3.3 kartlegge hva som er det normerte oppreisningsnivået for hovedtypetilfelle 1 og 2, som gjelder overgrep etter strl. § 192. Så vil jeg i 3.4 vise hvordan noen graderende momenter i praksis har medført at normene i disse hovedtypetilfellene fravikes. Deretter vil jeg i 3.5 ta for meg hovedtypetilfelle 3, som gjelder overgrep etter strl. § 195. Hovedtypetilfelle 3 har jeg igjen delt opp i tre typetilfeller, se punktene 3.5.2, 3.5.3 og 3.5.4. Jeg har en samlet oppsummering for hovedtypetilfelle 1 og 2 i 3.4.4, og en egen oppsummering for hovedtypetilfelle 3 i 3.5.5. I 3.6 har jeg en oppsummering av hele praksisundersøkelsen.

3.2 Forsettlig voldtekt (hovedtypetilfelle 1)

3.2.1 Normeringsdom I (Rt. 1988 s. 532)

Normeringsdom I er utgangspunktet i høyesterettspraksis for normering av oppreisningserstatningen ved voldtekt. Saken gjelder fullbyrdet voldtekt ved samleie av jente på 16 år og 8 måneder. Overgriperen var 22 år, og overgrepet skjedde i bilen hans. Han skulle kjøre jenta

¹⁰⁵ *Normeringsdom II* (Rt. 2003 s. 1580) (avsnitt 30).

¹⁰⁶ Lødrup (2009) s. 526.

hjem, men stoppet på et øde sted, trakk av henne klærne og gjennomførte overgrepet. Han truet med å binde henne med tau dersom hun ikke gjorde som han sa, så av frykt for eget liv og helse satte hun seg ikke til motverge.¹⁰⁷ Høyesterett tilkjente oppreisning på 30 000 kroner.

Høyesterett sier i *Normeringsdom I* at det vil være mye å vinne på å ha et normert oppreisningsnivå i voldtektssaker, og peker på to hensyn som begrunner dette.

For det første peker de på de *praktiske konsekvensene*¹⁰⁸ som følger av at de fleste krav fra overgrepsofre om oppreisning, blir fremmet i forbindelse med straffesaken mot overgriperen.¹⁰⁹ Straffekravet er da det sentrale ved behandlingen og pådømmelsen, og en fullstendig bevisføring for alle momentene som er av betydning for oppreisningsutmålingen, slik som i en sivil sak, er som oftest ikke praktisk mulig.

For det andre peker de kort på at det store antallet lagmannsrettsdommer som blir lagt frem for Høyesterett og Erstatningsklagenemdas praksis, viser at det er et *praktisk behov*.¹¹⁰ Ved at nivået normeres trenger man ikke gå like grundig inn på alle momentene som er av betydning ved utmålingen, hvilket innebærer at saksbehandlingstiden kan gå ned.

Den neste saken for Høyesterett om oppreisning for forsettlig voldtekt var *Sovevoldtekt* (Rt. 2002 s. 1288). Dommen gjaldt voldtekt ved samleie av to kvinner som var fulle og lå og sov. Oppreisningserstatningen ble satt til 50 000 kroner, og Høyesterett fastholdt da lagmannsrettens fastsettelse. Denne oppreisningserstatningen er 20 000 kroner høyere enn normen fra *Normeringsdom I*. Retten mener hevingen er en riktig følge av «den strengere vurderinga av det *straffverdige* i handlingane» som var skjedd i straffelovgivningen, og at også nivået for oppreisning må økes (s. 1292).

Voldtekt av bevisstløse eller andre som er ute av stand til å motsette seg overgrepet, som i *Sovevoldtekt* (Rt. 2002 s. 1288), ble gjennom lovendring 11. august 2000 nr. 76 tatt inn i strl.

¹⁰⁷ Beskrivelsen av saksforholdet er gjort ut fra en gjengivelse fra lagmannsrettens dom i høyesterettsdommen.

¹⁰⁸ Se s. 537.

¹⁰⁹ Se punkt 4.

¹¹⁰ s. 537.

§ 192. Frem til dette var slike handlinger regulert av strl. § 193, som fastsatte en straff på opp til 5 år og i visse tilfeller en minstestraft på 1 år. Ved å ta handlingen inn under strl. § 192, ble den øvre strafferammen hevet til 10 år, og den nedre strafferammen til 2 år. Departementet mente man gjennom denne endringen, tydelig markerte at samfunnet ser alvorlig på disse overgrepene, og at de er like alvorlige som andre voldtekter.¹¹¹

Synspunktene fra Høyesterett og departementet om strafferammen knytter seg til voldtekt av personer som er bevisstløse eller av annen grunn ute av stand til å motsette seg handlingen, og ikke av voldtekter generelt. Dette er imidlertid synspunkt av samme type som litt over et år senere begrunner at normen for forsettlig voldtekt økes til 100 000 kroner.

3.2.2 Normeringsdom II (Rt. 2003 s. 1580)

Normeringsdom II gjelder forsettlig voldtekt av en kvinne på 28 år. Overgriperen var 36 år, og overgrepet skjedde i bilen hans. Jenta var beruset, og møtte overgriperen mens hun stod i dro-sjekø. Han tilbød å kjøre henne hjem og hun takket ja. Da de nærmet seg boligen, kom han med seksuelle tilnærmelser som gjorde at hun følte seg utrygg. Han kjørte forbi boligen hennes, og tvang henne til å suge ham, under det hun oppfattet som en trussel om å gjennomføre samleie istedenfor.¹¹² Høyesterett tilkjente 100 000 kroner i oppreisning, og oppjusterte den normerte standarden for voldtekt til dette beløpet.

Generelt om *ordningen med normert oppreisningserstatning* ved voldtekt, slår Høyesterett fast at det «klart» er riktig med normert oppreisning i voldtektssaker.¹¹³ Høyesterett fremhever at det normalt vil være en fordel for voldtektsofferet om oppreisningskravet kan avgjøres etter en enkel behandling i straffesaken. Fordelen for offeret skyldes både at det er en «praktisk fremgangsmåte», og at man «slipper risikoen for kostnader og risikoen for påkjenninger ut-over de som allerede ligger i behandlingen av straffesaken» (avsnitt 28).

Som begrunnelse for *oppjusteringen* til 100 000 kroner viser Høyesterett først til *prisstigningen* fra 1988-2003. Justert for denne svarer normen på 30 000 kroner fra 1988, til ca. 46

¹¹¹ Ot. prp. nr. 28 (1999-2000) s. 16.

¹¹² Beskrivelsen av saksforholdet er gjort ut fra en gjengivelse fra lagmannsrettens dom i høyesterettsdommen.

¹¹³ Avsnitt 28.

000 kroner i 2003.¹¹⁴ Dersom man bare skulle foreta en slik justeringen av normen ville «50.000 kroner kunne være et naturlig beløp» på oppreisningen (avsnitt 29).

Videre mener Høyesterett på grunnlag av en *sammenligning* med oppreisningsbeløp for andre typer overgrep at «et beløp mellom 50.000 og 75.000 kroner sees som passende ved voldtekt» (avsnitt 34). Retten sammenligner med beløpene gitt til foreldre som har mistet sitt barn ved forsettlig drap (120.000 kr.)¹¹⁵, til barn som har vært utsatt for grove sedelighetsforbrytelser (75.000 kr.)¹¹⁶ og for samleie med kvinne som var ute av stand til å motsette seg fordi hun var beruset og sov (50.000 kr.)¹¹⁷ (avsnitt 32). Sammenligningen begrunner en økning av oppreisningserstatningen til et beløp litt over prisstigningen. Høyesterett mente i *Normeringsdom II* at det forelå grunner som «taler for å gå høyere» (avsnitt 35).

Som en særlig viktig begrunnelse trekker retten frem at det de siste årtiene har kommet frem «økt kunnskap om og innsikt i de skadevirkningene en voldtekt ofte vil ha for offeret, ikke minst når det gjelder virkningene på noe lengre sikt» (avsnitt 36). Som Høyesterett fremhever er dette begrunnelsen for den straffeskjerpelsen for voldtekt som skjedde særlig fra starten av 1990-årene, og som førte til en omfattende lovendring ved lov av 11. august 2000 nr. 76.¹¹⁸ Dette viser at begrunnelsen nå i større grad er at den skal gi en kompensasjon til offeret, fremfor å straffe overgriperen. Siden det viser seg at skadevirkningene er større en tidligere antatt, bør offeret få høyere kompensasjon.

Av formelle rettskilder som kan tale for en oppjustering, viser Høyesterett til uttalelser fra lovgiver. I Innst. O. nr. 54 (1991-1992), som gjelder seksuelle overgrep mot barn, uttaler Justisdepartementet at de er enig i at «oppreisningsnivået generelt bør heves» (s. 12). I Innst. O. nr. 92 (1999-2000), som gjelder endringer i straffeloven m.v., uttaler komiteen at de mener oppreisningen til voldtektsoffer generelt er for lav, og at den bør «heves til et nivå som er mer i tråd med *folks rettsoppfatning*» (s. 13). Denne uttalelsen gjengis i Innst. O. nr. 46 (2000-2001) om voldsoffererstatningsloven på s. 6, og får dermed ytterligere vekt. Høyesterett me-

¹¹⁴ Avsnitt 29.

¹¹⁵ *Drap* (Rt. 2001 s. 274)

¹¹⁶ Se *Ringvold* (Rt. 1996 s. 864), *Overgrep* (Rt. 1997 s. 852) og *Habilitet* (Rt. 2003 s. 740).

¹¹⁷ *Sovevoldtekt* (Rt. 2002 s. 1288).

¹¹⁸ Se også Andenæs (2008) s. 137-138 og Ot. prp. nr. 28 (1999-2000) 4.6.

ner disse uttalelsene er relevante, selv om de ikke er knyttet direkte til lovsaker om oppreisning ved voldtekt. Rettskildene Høyesterett her viser til, begrunner en økning av oppreisningen med rettferdsbetraktninger, altså reelle hensyn.

Med bakgrunn i de begrunnelser som her er redegjort for, kommer Høyesterett til at det «vil være riktig å foreta en *reell økning* av normen for oppreisningsbeløpet til voldtekts ofre, og at den da bør økes til 100.000 kroner» (avsnitt 38). Mothensynet til høy oppreisningserstatning er, som Høyesterett sier, at det kan vanskeliggjøre tilbakeføringen av voldtektsforbrytere til samfunnet. 100 000 kroner mener de ikke i seg selv vil vanskeliggjøre overgangen i merkbar grad.

Samme dag som Høyesterett avsa *Normeringsdom II*, avsa de også *Bokollektiv* (Rt. 2003 s. 1586). Høyesterett fastsetter også i *Bokollektiv* oppreisningen til 100 000 kroner. Dette styrker vekten av uttalelsene og konklusjonen i *Normeringsdom II*.

3.2.3 Normeringsdom III (Rt. 2011 s. 743)

Normeringsdom III gjelder voldtekt til samleie av jente på 17 år. Overgriperen var 23 år. Overgrepet skjedde i leiligheten til en bekjent av jenta. Overgriperen dro jenta inn på soverommet, og plasserte henne i sengen. Da rettet han en kniv mot henne og sa hun skulle få vondt dersom hun gjorde motstand, så det gjorde hun ikke. Overgrepet skjedde ved at han tvang henne til å suge han, for deretter å kle av henne og gjennomføre vaginalt samleie.¹¹⁹ Høyesterett tilkjente 175 000 kroner i oppreisning i den konkrete saken, og økte normen til 150 000 kroner.

Hva gjelder *begrunnelsen for å ha en ordning med normering* av oppreisningserstatningen, viser Høyesterett til begrunnelsene i *Normeringsdom I*, og sier disse i hvert fall har samme vekt i dag, og at praksisen med normert oppreisning ved voldtekt derfor bør videreføres.¹²⁰

Høyesterett mener i *Normeringsdom III* at det bør skje «nok en økning» av oppreisningsnivået.¹²¹ Det første momentet Høyesterett trekker frem er endringen i pengeverdien. Men, som

¹¹⁹ Beskrivelsen av saksforholdet er gjort ut fra en gjengivelse fra lagmannsrettens dom i høyesterettsdommen.

¹²⁰ Avsnitt 16.

de sier, har inflasjonen vært lav siden 2003, så en slik oppjustering vil gi et normert beløp på omkring 115 000.¹²² Nivået bør høynes utover dette mener de.

Det første de anfører som begrunnelse for ytterligere heving, er at det også «etter 2003 har ... funnet sted en utvikling når det gjelder *kunnskapen om skadevirkninger* ved blant annet voldtekt» (avsnitt 18). Hvor stor oppjustering dette momentet i seg selv taler for, sier Høyesterett imidlertid ingenting om, men momentet innvirket på synet på straffverdigheten.

For «[s]ynet på *straffverdigheten* har vært i forandring» (avsnitt 18) etter 2003. Domstolene har gradvis skjerpet straffene for voldtekt, og en av begrunnelsene har vært den økende kunnskapen om skadevirkningene et overgrep medfører, jf. *Tilbakevirkningsforbudet* (Rt. 2009 s. 1412) (avsnitt 17). Som grunnlag for at det har vært ønskelig med en heving av straffenivået, vises det til flere forarbeider fra tiden etter 2003,¹²³ noe som viser at det har skjedd en endring også i perioden mellom *Normeringsdom II* (Rt. 2003 s. 1580) og *Normeringsdom III*.

Også lovendringer etter *Normeringsdom II* (Rt. 2003 s. 1580) viser at synet på straffverdigheten har endret seg. Ved Lov 25. juni 2010 nr. 46 ble blant annet minstestrafen for voldtekt til samleie etter strl. § 192 andre ledd bokstav a, økt fra 2 til 3 år. Høyesterett uttaler i *Normeringsdom III* at denne utviklingen «også [må] avspeile seg i oppreisningsnivået» (avsnitt 18), og trekker frem flere dommer der tilsvarende synspunkt er uttrykt.¹²⁴

Som ytterligere begrunnelse for en økning av oppreisningsnivået, legger Høyesterett til at den veiledende normen for andre forbrytelser er høynet. For eksempel normen for drap, som i *Psykotisk gjerningsmann* (Rt. 2010 s. 1203) ble høynet fra 120 000 til 200 000 kroner.

Høyesterett konkluderer i avsnitt 19 med at den veiledende normen må være 150 000 kroner.

¹²¹ Avsnitt 18.

¹²² Avsnitt 18.

¹²³ Innst. O. nr. 72 (2004-2005) punkt 10.2.2, Ot. prp. nr. 22 (2008-2009) s. 14 og Innst. O. nr. 73 (2008-2009) punkt 1.2, jf. Rt. 2009 s. 1412.

¹²⁴ *Kristiansand* (Rt. 2009 s. 140) (avsnitt 39), *Psykotisk gjerningsmann* (Rt. 2010 s. 1203) (avsnitt 38) og *Stedatter* (Rt. 2011 s. 247) (avsnitt 45).

3.2.4 Nivået i dag

Det er nå ca. 3 år siden *Normeringsdom III* ble avsagt, og normen hevet til 150 000 kroner. Det har ikke kommet noen ny høyesterettsdom der nivået generelt økes, og en gjennomgang av lagmannsrettsdommer avsagt i 2013 og 2014 tyder ikke på at normen for oppreisningen har endret seg siden *Normeringsdom III*. Det vises i flere av dommene til normen i *Normeringsdom III*, og presiseres at det må foreligge særlige grunner for å fravike normen.¹²⁵ Der andre summer blir gitt, begrunnes det nettopp med at slike særlige grunner foreligger.¹²⁶ Dette innebærer at nivået på oppreisning for forsettlig voldtekt i 2014 er på 150 000 kroner.

3.3 Grovt uaktsom voldtekt (hovedtypetilfelle 2)

Oppreisningsnormen for typetilfellet grovt uaktsom voldtekt ble behandlet av Høyesterett for første gang i *Grovt uaktsom* (Rt. 2006 s. 961). Høyesterett uttaler der at «de beste grunner taler for å *differensiere* mellom tilfellene der det foreligger forsettlig og grovt uaktsom voldtekt» (avsnitt 13).

Som begrunnelse for differensieringen viser Høyesterett til generelle betraktninger om fastsettingen av oppreisningen i *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532), hvor det fremgår at skadevolde-rens *skyld* er et av de momentene som har betydning for utmålingen av erstatningen, og grov uaktsomhet er en mildere skyldform enn forsett.

Videre legger Høyesterett vekt på tidligere praksis, hvor de ved flere anledninger har gitt uttrykk for at *straffenivået* kan gi et utgangspunkt ved fastsettelsen av oppreisningen.¹²⁷ *Lekeapparat* (Rt. 2006 s. 61) trekkes frem som en dom av særlig interesse, fordi den gjelder oppreisningsbeløpet ved *uaktsomt* drap. I avsnitt 21 uttaler retten at det er «klart at normen for oppreisning til etterlatte foreldre må ligge *lavere* ved grovt uaktsomt drap enn ved forsettlig drap», og begrunner det med at *skyldgraden* er avgjørende både for hvilken straffebestemmelse forholdet subsumeres under og for strafferammen og straffutmålingen. Dette mener de også må få følger for oppreisningsbeløpene, og derfor er det «innlysende at normen for grovt uakt-

¹²⁵ Se blant annet LB-2013-95813, LG-2013-172839, LA-2013-187613, LE-2013-121557, LG-2013-119102, LF-2013-137984, LG-2013-146425 og LA-2013-109478.

¹²⁶ Se punkt 3.4.3.

¹²⁷ Avsnitt 14.

somt drap må ligge lavere» enn for forsettlig drap. Oppreisningen blir satt til 75 000 kroner, 45 000 kroner lavere enn normen for forsettlig drap.¹²⁸

Uttalelsene om betydningen av skyldgraden i dommen er generelle, og har derfor overføringsverdi til saker om uaktsom voldtekt. At straffennivået kan være retningsgivende for oppreisningsnivået er også «i samsvar med oppreisningsinstituttets preventive formål», jf. *Grovt uaktsom* (Rt. 2006 s. 961) (avsnitt 15).

Når det gjelder *straffennivået* ved grovt uaktsom voldtekt, er dette «markant lavere» enn ved forsettlig voldtekt, jf. *Bevisst uaktsomhet* (Rt. 2004 s. 1553) (avsnitt 16). Dette sier de også gjelder ved bevisst uaktsomhet som nærmer seg forsettsgrensen, og hvor den seksuelle omgangen også er nær samleie. *Strafferammen* er også ulik for forsettlig og grovt uaktsom voldtekt. Den øvre strafferammen for grovt uaktsomt er 5 eller 8 år, mens den for forsettlig er 10 eller 21 år, jf. strl. § 192 første, tredje og fjerde ledd.

Når Høyesterett i *Grovt uaktsom* (Rt. 2006 s. 961) sammenholder uttalelsene fra *Bevisst uaktsomhet* (Rt. 2004 s. 1553) og *Lekeapparat* (Rt. 2006 s. 61), kommer de til at sammenhengen tilsier en «tilsvarende differensiering hva angår oppreisningsansvaret i voldtektssaker» (avsnitt 17). Høyesterett setter normen for oppreisning for grovt uaktsom voldtekt til 60 000 kroner, og sier at et slikt nivå «står i omtrent samme forhold til nivået ved forsettlig voldtekt som forholdet mellom nivåene for oppreisning for grovt uaktsomt og forsettlig drap» (avsnitt 18). I *Sovevoldtekt* (Rt. 2012 s. 201) uttaler Høyesterett om tilnærmingsmåten i *Lekeapparat* (Rt. 2006 s. 961) at det er klart at de har «ment å etablere en oppreisningsnorm for uaktsomhetstilfellene, som skal stå i et gitt forhold til normbeløpet for de forsettlige voldtekter» (avsnitt 20). Etter *Lekeapparat*, avsa Høyesterett *Normeringsdom III* (Rt. 2011 s. 743), der de hevet normen for forsettlig voldtekt til 150 000 kroner. I *Sovevoldtekt* uttaler Høyesterett at de «ikke [kan] se at det er noen grunn til ikke å foreta en parallell justering av normalerstatningen for uaktsomhetstilfellene», og kommer til at normen for grovt uaktsom voldtekt bør være 90 000 kroner (avsnitt 22). Normen ble dermed 30 000 kroner høyere, sammenlignet med nivået de satt i *Lekeapparat*, men er 60 000 kroner under nivået for forsettlig voldtekt.

¹²⁸ Jf. *Drap* (Rt. 2001 s. 274).

Normen på 90 000 synes å være fulgt i underrettspraksis som er avsagt etter dommen. Se som eksempel LA-2013-22340, LF-2013-159668, LB-2012-167114-2 og TOSLO-2013-83778.

3.4 Graderende momenter for nivåjustering av hovedtypetilfelle 1 og 2

3.4.1 Betydningen av om overgrepet skjer ved seksuell omgang eller samleie

Den nedre strafferammen for voldtekt avhenger av om overgrepet er skjedd ved seksuell omgang eller samleie. Ved seksuell omgang er den 14 dager, jf. strl. § 17 første ledd bokstav a, mens den ved samleie er 3 år, jf. § 192 andre ledd bokstav a.

Spørsmålet her er om denne forskjellen ved handlingen har betydning for oppreisningserstatningen. Synspunktene på dette har vært sprikende i underrettspraksis,¹²⁹ men er nå avgjort av Høyesterett.

I *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532) og *Normeringsdom II* (Rt. 2003 s. 1580) er spørsmålet som blir behandlet om det bør gjelde en norm for oppreisningen i «voldtektssaker»¹³⁰ og til «voldtekts ofre»¹³¹. Begge sakene gjelder imidlertid voldtekt til samleie. I *Normeringsdom III* (Rt. 2011 s. 743) sier Høyesterett uttrykkelig at ved «overtredelse av straffeloven § 192 første ledd bokstav a, jf. andre ledd bokstav a, bør den veiledende normen nå være 150 000 kroner» (avsnitt 19). Høyesterett setter altså en norm for voldtekt til *samleie*.

I *Sovevoldtekt* (Rt. 2012 s. 201) legger Høyesterett til grunn at normalerstatningen fastsatt i *Normeringsdom III* (Rt. 2011 s. 743) også gjelder i tilfeller der fornærmede er bevisstløs eller av andre grunner ute av stand til å motsette seg voldtekten, jf. strl. § 192 første ledd bokstav b. Også *Sovevoldtekt* gjaldt imidlertid voldtekt til *samleie*, og Høyesterett sier i *Seksuell omgang* (Rt. 2012 s. 1129) at de ikke oppfatter uttalelsene dit hen at de utvider anvendelsesområdet av

¹²⁹ LG-2004-33475, LB-2007-91718, LB-2008-88758.

¹³⁰ *Normeringsdom I* (s. 538).

¹³¹ *Normeringsdom II* (avsnitt 38).

normen på 150 000 kroner til voldtekt for seksuell omgang.¹³² Normen gjelder dermed *kun for voldtekt til samleie*, og for «voldtekt til seksuell omgang *gjelder ... ingen tilsvarende norm*», jf. *Seksuell omgang* (avsnitt 22).

Etter strl. § 192 jf. § 206 likestilles det med samleie der det er brukt en gjenstand, men ikke der det er brukt fingre. At dette medfører at oppreisningsspørsmålet blir behandlet ulikt avhengig av hva overgriperen bruker til å trenge inn i kroppen til offeret, mener Høyesterett ikke er unaturlig.¹³³ Ved utmålingen av straff er det et bevisst lovgivervalg at strafferammen er ulik i disse tilfellene, og som Høyesterett påpeker i *Seksuell omgang* (Rt. 2012 s. 1129) er denne forskjellen også beholdt i straffeloven 2005. Det er da «ikke unaturlig at dette reflekteres i reglene om oppreisning» (avsnitt 22).

Den eneste anvisningen Høyesterett gir i *Seksuell omgang* (Rt. 2012 s. 1129) på hva oppreisningsnivået er i disse sakene, er at det normerte beløpet for forsettlig og grovt uaktsom voldtekt gir «en viss veiledning» (avsnitt 24). Synspunktet er lagt til grunn i underrettspraksis fra tiden etter denne dommen,¹³⁴ hvor beløpet varierer mellom 90 000 og 150 000. Dette kan tyde på at de normerte beløpene for voldtekt til samleie blir sett på som en yttergrense, og at den konkrete utmålingen innenfor disse beløpene fastsettes etter en skjønnsmessig helhetsvurdering med utgangspunkt i momentene fra *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532).

3.4.2 Betydningen av om overgrepet er fullbyrdet eller bare et forsøk

Spørsmålet her er hvilken betydning det har for oppreisningen at det bare skjer et *forsøk* på voldtekt til samleie, jf. strl. §§ 192 jf. 49. I *Busstasjon* (Rt. 2011 s. 1013) uttalte Høyesterett i tilknytning til straffeutmålingen at «mykje av skadeverknaden [vil] inntre allereie ved forsøket» (avsnitt 20). Dette mener de taler for at det ikke bør være så stor forskjell ved *straffeutmålingen*. Men, noe forskjell er det. Som omtalt i punkt 3.3, kan forskjeller i straffenivået tale for at det også bør være forskjeller på oppreisningsnivået. Uttalelsen gjengitt her fra *Busstasjon*, har i rettspraksis om oppreisning blitt tolket noe ulikt.

¹³² Avsnitt 19.

¹³³ *Seksuell omgang* (Rt. 2012 s. 1129) (avsnitt 22).

¹³⁴ LE-2013-17881, LB-2013-73659, LF-2013-80254, TFRED-2012-180235, TOSLO-2012-54445.

I LG-2012-27499 kom retten til at det ikke var grunnlag for å fravike normen på 150 000 kroner. Dette begrunner de med nedtoningen av forskjellen gjengitt fra *Busstasjon* ovenfor.

I LG-2013-77984 uttaler retten at det ikke finnes noen norm for oppreisning ved forsøk på voldtekt. De sier seg enig med uttalelsen i *Busstasjon* (Rt. 2011 s. 1013) om at en vesentlig del av skadevirkningene inntreffer allerede ved forsøket, men mener likevel det er «naturlig at oppreisningen ved forsøk ... bør settes noe lavere enn ved en fullbyrdet forbrytelse». Etter en samlet vurdering av momentene i saken, setter de så oppreisningen til 100 000 kroner. Tilsvarende syn legges til grunn også i LB-2013-167977, TOSLO-2013-96583 og TOSLO-2013-109792, og oppreisningen fastsettes i alle sakene til 125 000 kroner.

Siden det ikke foreligger noen Høyesterettsdom som klart avgjør spørsmålet om betydningen av forskjellen mellom forsøk og fullbyrdet voldtekt, er det ikke helt avklart hvilken betydning det skal ha. Underrettsdommene tyder imidlertid på at oppreisningen må settes noe lavere.

3.4.3 Særlige omstendigheter for å fravike normalerstatningen

Oppreisningsnormene for hovedtypetilfelle 1 og 2 kan fravikes dersom det foreligger «særlige grunner» som taler for å fravike normene oppover eller nedover, jf. *Normeringsdom II* (Rt. 2003 s. 1580) (avsnitt 39).¹³⁵ I *Særlige grunner* (Rt. 2008 s. 50) uttrykker Høyesterett at det «skal atskillig til» for å fravike normen (avsnitt 25). Begrunnelsen er at fordelene ved en norm forsvinner dersom den bare skal brukes på et fåtall saker som ligger nær et gjennomsnitt. Vurderingen av hvilke saker det er, kan være vanskelig, akkurat som det er vanskelig å utmåle konkret oppreisning for hver enkelt sak. Dette tilsier en høy terskel for å fravike normen,¹³⁶ slik at man må godta at normen brukes også på saker som skiller seg noe fra gjennomsnittet, både som mer eller mindre alvorlig.¹³⁷

For å avgjøre om det foreligger særlige grunner, foretas det en *helhetsvurdering* av alle momentene fra *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532), samt andre momenter fra den konkrete sa-

¹³⁵ Jf. også *Normeringsdom III* (Rt. 2011 s. 743), *Sovevoldtekt* (Rt. 2012 s. 201).

¹³⁶ Lødrup (2008) s. 14.

¹³⁷ *Særlige grunner* (Rt. 2008 s. 50) avsnitt 25.

ken.¹³⁸ Dette er de samme momentene som er av betydning for om straffen skal skjerpes.¹³⁹ I punkt 3.4.3.1 - 3.4.3.5 nedenfor viser jeg eksempler fra rettspraksis på at disse momentene har medført at normen fravikes til gunst for overgrepsofferet.

3.4.3.1 Handlingens objektive grovhet

Et moment som kan medføre at oppreisningen avviker fra normen, er handlingens objektive grovhet. Et eksempel på dette ses i *Normeringsdom III* (Rt. 2011 s. 743). Retten oppjusterte i denne dommen normen til 150 000 kroner, men tilkjente 175 000 kroner. Begrunnelsen var at overgrepsofferet kun var 17,5 år gammelt. Høyesterett uttaler i avsnitt 22 at «[f]ornærmedes alder kan være» en særlig grunn, og mener det gjennomgående er riktig med forhøyet oppreisning der offeret er mindreårig. Handlingen er «særlig skremmende for barn, og skadepotensialet er enda større enn for voksne» (avsnitt 22). Høyesterett fastholder derfor lagmannsrettens avgjørelse om å øke oppreisningen til 175 000 kroner. I flere dommer avsagt det siste året, har mindreårige blitt tilkjent en oppreisning på 175 000 kroner.¹⁴⁰ På bakgrunn av disse kan det se ut til at det er etablert et fast avvik på 25 000 kroner fra normen for forsettlig voldtekt dersom offeret er mindreårig.

En annen side ved handlingens grovhet som kan medføre avvik, er tiden. Et eksempel på dette er *Gruppevoldtekt* (Rt. 2008 s. 65), der overgrepene skjedde over en periode på ca. 12 timer. Offeret ble tilkjent 120 000 kroner fra hver overgriper. Tiden var et av flere forhold som talte for å fravike normen, så hvor stor betydning den i seg selv hadde fremgår ikke av dommen.¹⁴¹ I *Særlige grunner* (Rt. 2008 s. 50) ble 5 timer ikke ansett som nok til å fravike normen.¹⁴² Dette viser at det skal en del til før kravet om særlige grunner er oppfylt. En dom der det klart var gått lang nok tid, er LB-2008-36300-1. Der varte overgrepene i 16 timer, og offeret ble tilkjent 300 000 kroner i oppreisning. Tiden var et av flere momenter som tilsa avvikende oppreisning, så heller ikke i denne saken fremgår det hva tiden isolert sett talte for.

¹³⁸ Se om momentene i punkt 2.6.

¹³⁹ Dahlberg (2011) s. 111.

¹⁴⁰ LB-2013-24905, LF-2013-29881, TOSLO-2013-109792.

¹⁴¹ Avsnitt 85-86.

¹⁴² Avsnitt 27.

Også der overgrepet blir begått på en særlig smertefull eller krenkende måte har retten kommet til at særlige grunner foreligger. Et eksempel ses i LB-2013-12813. Overgriperen gjennomførte samleie med ei jente etter å ha satt på henne håndjern, tatt strupetak, truet med å drepe henne, kneblet henne med tape, bundet henne for øynene og til et bord. Oppreisningen ble satt til 200 000 kroner. Tilsvarende synspunkt er lagt til grunn i flere saker i rettspraksis, se blant annet *Gruppevoldtekt* (Rt. 2008 s. 65) og LB-2010-47994.

3.4.3.2 Graden av skadevolderens skyld

Et annet moment som kan medføre at normen fravikes, er graden av skadevolders skyld. Et eksempel på dette er LB-2008-36300-1, der det ble lagt vekt på at overgrepet var planlagt. Overgriperne i saken lurte med seg fornærmede og kjæresten til leiligheten der overgrepene foregikk. Tilsvarende synspunkt ble også lagt til grunn i LB-2013-12813.

Dersom man medvirker til en annens voldtekt ved å delta på gruppevoldtekt, vil momentet om skadevolderens skyld medføre at normen fravikes. Man får da også en del av skylden for de andres voldtekt,¹⁴³ og dette påvirker både straffeutmålingen, jf. strl. § 192 tredje ledd bokstav a, og oppreisningen.¹⁴⁴ Dette var en av begrunnelsene for at normen ble fraveket for eksempel i LA-2013-187613, der oppreisningen ble satt til 200 000 kroner.

3.4.3.3 Fornærmedes subjektive opplevelse av overgrepet

Fornærmedes subjektive opplevelse av overgrepet er et moment som kan medføre at normen fravikes. I saker der overgrepet har skjedd over lang tid vil fornærmedes subjektive opplevelse forsterkes, og også av den grunn tale for høyere oppreisning enn normen. I *Gruppevoldtekt* (Rt. 2008 s. 65) hadde fornærmede en følelse av «fornedrelse, avmakt og utnyttelse» (avsnitt 78) på nytt hver gang overgrepene ble repetert, og det ble tillagt vekt ved utmålingen.

Dersom fornærmede opplever sterk frykt eller dødsangst under overgrepet, kan det tale for avvik. Eksempler på dette ses i *Gruppevoldtekt* (Rt. 2008 s. 65), LB-2008-36300-1 og LB-2013-12813. I TOSLO-2013-109792 ble det funnet bevist at overgriperen tok kvelertak på

¹⁴³ Ot. prp. nr. 28 (1999-2000) s. 112.

¹⁴⁴ Dahlberg (2011) s. 114.

fornærmede nr. 6 i saken, enten med hånden eller en t-skjorte, og at tiltalte virket helt besatt. Normalerstatningen ble likevel ikke fraveket, og jenta ble tilkjent 150 000 kroner. Dette viser at det skal en del til før vilkåret om særlige grunner er oppfylt.

3.4.3.4 Arten og omfanget av skadevirkningene

Arten og omfanget av skadevirkningene kan også medføre at vilkåret om særlige grunner er oppfylt. Virkningene av et overgrep kommer ofte først i etterkant for offeret, og det er derfor naturlig at det påvirker oppreisningsbeløpet.¹⁴⁵

Et eksempel på at psykiske ettervirkninger er en del av grunnlaget for å fravike normen ses i LB-2013-12813, der offeret fikk «større psykiske ettervirkninger» etter overgrep og mishandling som bar preg av tortur. Tilsvarende legges også til grunn i LB-2013-180696, hvor livskvaliteten flere år etter overgrepene var redusert betydelig på grunn av psykiske lidelser.

I *Clamydia* (Rt. 2004 s. 1902) medførte blant annet fysiske skadevirkninger at normen ble fraveket. Overgrepsofferet i saken ble påført clamydia, og det var ett av flere momenter som gjorde at oppreisningen ble økt med 20 000 kroner.

3.4.3.5 Antallet skadevoldere

Det har kommet til uttrykk i rettspraksis flere ganger at det har betydning for oppreisningen at overgrepet er en gruppevoldtekt¹⁴⁶. I *Gruppevoldtekt* (Rt. 2008 s. 65) uttalte Høyesterett at «[d]en omstendighet at det dreier seg om voldtekt begått av flere i fellesskap, må klart få stor betydning» (avsnitt 56). Som utvalget uttalte i NOU 1997:23 punkt 4.4.5, innebærer en gruppevoldtekt «forsterkede elementer av hjelpeløshet og ydmykelse for offeret», og det kan også «utsettes for større fare». Straffverdigheten av disse overgrepene er derfor større.

Selv om gruppevoldtekter generelt er mer straffverdig, varierer de veldig, og straffebudet om overgrep spenner vidt. Høyesterett uttalte derfor i *Gruppevoldtekt* (Rt. 2008 s. 65) at det «ikke [er] naturlig å stille opp noe normert beløp» (avsnitt 56). I *Gruppevoldtekt* ble oppreisningen

¹⁴⁵ Dahlberg (2011) s. 115.

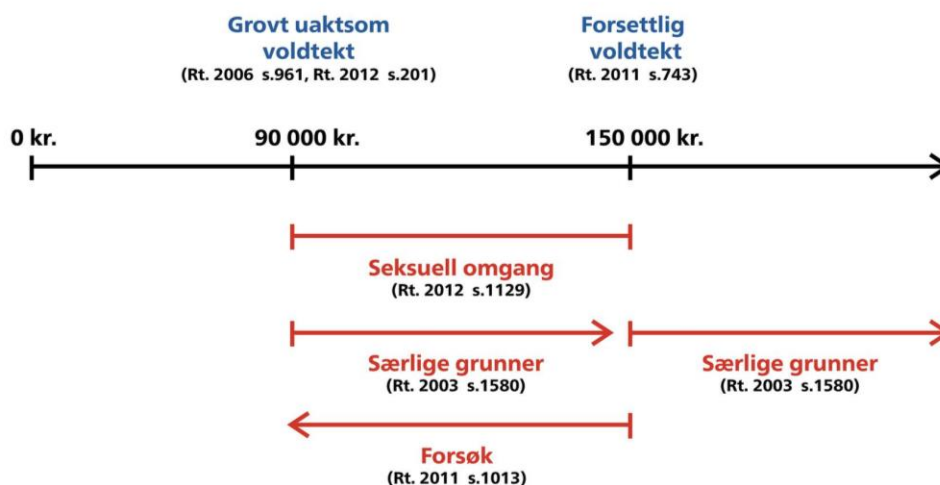
¹⁴⁶ Se *Gruppevoldtekt* (Rt. 2008 s. 65) avsnitt 43 f. for redegjørelse av spørsmålet om når det regnes som «samme skade» og overgriperne hefter solidarisk, jf. skl. § 5-3.

satt til 200 000, det dobbelte av det som da var normen. Høyesterett hadde imidlertid ikke kompetanse til å prøve oppreisningens størrelse, siden fornærmede ikke anket over beløpet dersom det ble solidaransvar, jf. skl. § 5-3 nr. 1. Men, de uttalte at «beløpet iallfall ikke [er] for høyt» (avsnitt 56), noe som kan tyde på at de mente det burde vært høyere.

At oppreisningen skal settes opp ved gruppevoldtekt, har vi flere eksempler på fra rettspraksis. Beløpene varierer, noe som illustrerer at det er stor forskjell på disse sakene. I LB-2013-73641 ble oppreisningen satt til 300 000 kroner, i LB-2012-50521 ble den 250 000 kroner og i LB-2010-51955 200 000 kroner. Disse dommene bygger på *Gruppevoldtekt* (Rt 2008 s. 65), og generelt om nivået uttaler retten blant annet i LB-2010-51955 at oppreisningen ved gruppevoldtekter skal «settes betydelig høyere» enn normen.

3.4.4 Oppsummering

Resultatene av analysen er fremstilt i figur 1 nedenfor. Blå skrift innebærer at nivået er normert, og rød at det foreligger graderende momenter som medfører at normeringene fravikes.

Figur 1

Av figuren ser man at oppreisningen for forsettlig og grovt uaktsom voldtekt til samleie er normert, og nivået er på henholdsvis 90 000 og 150 000 kroner. Oppreisningen der voldtekten skjer ved seksuell omgang er som figuren viser ikke normert. Det tilkjennes som regel mellom 90 000 og 150 000 kroner i de sakene, og normeringen for voldtekt til samleie er veiledende. Dersom det foreligger særlige grunner eller det bare skjer et forsøk på overgrep, avvi-

ker oppreisningen fra de normerte nivåene. Forsøk tilsier et lavere nivå, mens særlige grunner kan tilsi både lavere og høyere. Jeg har valgt å kun behandle tilfeller der oppreisningen blir høyere, og har derfor kun tatt inn en pil som illustrerer det.

Begrunnelsen for utviklingen fra *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532) og frem til i dag har vært nokså lik gjennom hele perioden. Prisstigningen var av betydning både når oppreisningen ble økt til 100 000 kroner og til 150 000 kroner. Den begrunnet imidlertid bare en liten del av økningen. Det er først og fremst den økte kunnskapen om skadevirkningene overgrepene påfører offeret og den økte straffverdighetene av handlingene som har vært avgjørende. Videre har en sammenligning med andre saker der oppreisning tilkjennes begrunnet endringene, for også i andre saker har beløpene steget. I *Normeringsdom II* (Rt. 2003 s. 1580) ble også folks rettsoppfatning trukket frem, noe som viser at rettferdighetsbetraktninger tillegges vekt av retten.

3.5 Oppreisning til barn (hovedtypetilfelle 3)

3.5.1 Generelt om utmålingen av oppreisning til barn

Strl. § 195 gjelder seksuelle overgrep mot barn under 14 år. Slike overgrep gir rett til oppreisningserstatning etter skl. §§ 3-5, jf. 3-3. Se punkt 2.2 foran.

Skl. § 3-2a inneholder regler om standardisert erstatning til barn. Begrunnelsen for reglene er at det «bør gis lik erstatning for lik skade, uavhengig av skadelidtes kjønn, bosted (by – land), evner og familiebakgrunn».¹⁴⁷ Bestemmelsen gjelder imidlertid bare for menerstatning og tap i fremtidig erverv, jf. § 3-2a første ledd, og det følger uttrykkelig av skl. § 3-3 andre punktum at bestemmelsen ikke gjelder ved overtredelse av strl. § 195. Dette bekreftes av Høyesterett i *Chatting* (Rt. 2003 s. 841). Oppreisningserstatning til barn skal dermed i utgangspunktet utmåles etter de samme reglene som for andre. Momentene som er presentert i *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532), jf. punkt 2.6, gir derfor «også veiledning for utmålingen i saker som gjelder seksuelle overgrep mot barn», jf. *Utnyttelse* (Rt. 2013 s. 727) (avsnitt 36).

¹⁴⁷ Ot. prp. nr. 81 (1986-1987) s. 3.

Skl. § 3-5 omtaler imidlertid utmåling av oppreisningserstatning ved overgrep av barn særskilt i første ledd andre punktum. Ved krenking eller mislig atferd som nevnt i strl. §§ 195, 196 og 200 tredje ledd

«skal det ved utmålingen av oppreisning særlig legges vekt på handlingens art, hvor lang tid forholdet har pågått, om handlingen er et misbruk av slektskapsforhold, omsorgsforhold, avhengighetsforhold eller tillitsforhold, og om handlingen er begått på en særlig smertefull eller krenkende måte».

Dette ble tatt inn i skl. § 3-5 i 1992,¹⁴⁸ og tar i følge forarbeidene sikte på å bidra til at overgrepsofrene får dekket både økonomiske og ikke-økonomiske tap, og på å skjerpe samfunnets reaksjoner mot slike overgrep.¹⁴⁹

Høyesterett har flere ganger uttalt at oppreisningserstatning til barn *ikke skal normeres*.¹⁵⁰ I *Typetilfelle* (Rt. 2004 s. 1068) begrunner de dette blant annet med uttalelser fra departementet i Ot. prp. nr. 20 (1991-1992), s. 46, hvor det pekes på at det er så store variasjoner i alvorlighetsgraden på saker om seksuelle overgrep mot barn at det er vanskelig å fastsette et generelt erstatningsnivå. Departementet mener nivået bør økes, men at utmålingen må skje *individuell* i hver enkelt sak på bakgrunn av en *helhetsvurdering*. Høyesterett er enig i disse synspunktene, og sier at også overgrep etter strl. § 195 «kan ha meget forskjellig karakter», og det er derfor ikke riktig å operere med et normalnivå (avsnitt 33).

Oppreisningsnormene for overgrep etter strl. § 192 gir veiledning ved den individuelle fastsettelsen for overgrep etter strl. § 195. I Ot. prp. nr. 20 (1991-1992) uttales det om fastsettelsen av oppreisningsnivået for overgrep etter § 195 at «en ... faktor av betydning vil være oppreisningsnivået» i andre typer saker (s. 46). Høyesterett sier i *Utnyttelse* (Rt. 2013 s. 727) at «er-

¹⁴⁸ Ved Lov 22. mai 1992 nr. 49.

¹⁴⁹ Ot. prp. nr. 20 (1991-1992) s. 1.

¹⁵⁰ Se blant annet *Overgrep* (Rt. 1997 s. 852) (s. 858), *Typetilfelle* (Rt. 2004 s. 1068), *Utnyttelse* (Rt. 2013 s. 727), *Jevnbyrdighet* (Rt. 2013 s. 734).

statningsnivået i voldtektssaker kan gi veiledning et stykke på vei» (avsnitt 37), selv om det er normert erstatning for de sakene. Disse synspunktene er fulgt opp i underrettspraksis.¹⁵¹

Når lovgiver avviste normering av oppreisningen til barn, satt de som forutsetning at erstatningsnivået i alvorlige saker legges «vesentlig høyere» enn oppreisningsbeløpet i *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532), som var på 30 000 kroner.¹⁵² At oppreisningsbeløpet må settes høyere i disse sakene, har Høyesterett gitt uttrykk for flere ganger etter denne lovendringen. I tilknytning til strl. § 192 ble dette uttalt i *Habilitet* (Rt. 2003 s. 740) og deretter fulgt opp i *Normeringsdom III* (Rt. 2011 s. 743). I *Seksuell omgang* (Rt. 2012 s. 1129), som gjaldt overgrep etter strl. § 195, fulgte Høyesterett opp dette nok en gang, og uttalte at «ettersom det er tale om små barn, må beløpet *settes opp*» fra det som ville følge av en sammenligning med de normerte beløpene etter strl. § 192 (avsnitt 24).¹⁵³ Man kan på denne bakgrunn si at skl. § 3-5 i saker under strl. § 195 gir anvisning på en individuell utmåling som skal foretas på bakgrunn av en helhetsvurdering av momentene i lovteksten, og at nivået generelt skal ligge høyere enn for tilsvarende saker etter strl. § 192.

I *Typetilfelle* (Rt. 2004 s. 1068) uttalte Høyesterett at selv om retten ikke opererer med ett normalnivå for oppreisningserstatning etter strl. § 195, kan de «operere med enkelte typetilfeller innenfor overtredelsene av § 195» (avsnitt 34). Jeg skal i det følgende kartlegge nivået for tre typetilfeller.

3.5.2 Ung overgriper og jevnbyrdighet i alder og utvikling (typetilfelle 1)

Det første typetilfellet er overgrepssituasjonen der overgriperen er ung og han er jevnbyrdig i alder og utvikling med overgrepsofferet. Nivået på oppreisningen for dette typetilfellet har vært lav i rettspraksis. Momentene som kjennetegner dette typetilfellet går inn under momentet «handlingens art», jf. skl. § 3-5 første ledd andre punktum.

Rettspraksis viser at gjerningsmannens *unge alder* tillegges mye vekt ved utmålingen. Dette ble uttrykt i *Stavanger* (Rt. 2010 s. 669). Ved utmålingen sa Høyesterett at de la «vesentlig

¹⁵¹ LH-2013-156113, LF-2012-179873, LG-2012-55025, LE-2012-46028.

¹⁵² Ot. prp. nr. 20 (1991-1992) s. 46-47.

¹⁵³ Se også LH-2013-156113.

vekt på gjerningsmennenes unge alder» (avsnitt 26). Gjerningsmennene var 15 og 16 år gamle, og oppreisningen ble satt til 30 000 kroner. At man kan vektlegge deres unge alder, underbygget de med at «[e]rstatningsutmålingen bør være slik at de gis en rimelig mulighet til å betale» (avsnitt 26).

Når det gjelder muligheten til å legge vekt på gjerningsmannens unge alder, påpekte lagmannsretten i LE-2013-17881 at det på tidspunktet dommen ble avsagt var «noe mindre rom for å hensynta forhold på skadevolderens side, herunder hans alder» enn det som var tilfelle i *Stavanger* (Rt. 2010 s. 669). Dette begrunnet lagmannsretten med en uttalelse fra *Legemsbeskadigelse* (Rt. 2012 s. 1576), hvor førstvoterende uttrykte at «hovedhensynet bak oppreisningsansvaret har vært dreid mot kompensasjon til fornærmede, er i samsvar med den senere tids økte oppmerksomhet mot ofrene for straffbare handlinger» (avsnitt 14). Videre trekker de frem *Hjerneskode* (Rt. 2011 s. 769) hvor retten i avsnitt 21 gir uttrykk for at hensynet bak oppreisning nå først og fremst er dens betydning som kompensasjon for offeret, og ikke pønalt som tidligere. Dette mener lagmannsretten tilsier at det er mindre rom for å hensynta overgriperens unge alder. På bakgrunn av denne utviklingen, kan det være usikkert hvilken vekt overgriperens unge alder skal tillegges ved utmålingen.

I tilknytning til gjerningsmannens unge alder, vektlegges ofte også *jevnbyrdighet i alder og utvikling* mellom overgriperen og offeret. Det følger av strl. § 195 fjerde ledd at dersom de som har hatt seksuell omgang er «omtrent jevnbyrdige i alder og utvikling», kan straffen falle bort eller settes under minstestrafen i bestemmelsen. Det er kun en adgang til straffritak, og det er i praksis antatt at partene må være jevnbyrdige både i alder og utvikling for at det skal skje.¹⁵⁴ Det skal foretas en samlet og konkret vurdering av om partene er omtrent jevnbyrdige.¹⁵⁵ I rettspraksis blir en aldersforskjell på 3-4 år gjerne akseptert,¹⁵⁶ og 5 år blir ansett som for mye.¹⁵⁷ En gjennomgang av praksis viser at jevnbyrdighet også tillegges vekt ved oppreisningsutmålingen.

¹⁵⁴ Andenæs (2008) s. 154, Rt. 2004 s. 442 (avsnitt 9).

¹⁵⁵ Andenæs (2008) s. 154.

¹⁵⁶ Rt. 1994 s. 1000 og Rt. 2005 s. 1651.

¹⁵⁷ Rt. 2005 s. 101.

I saker der gjerningsmannen er ung og det foreligger jevnbyrdighet i alder og utvikling, utmåles gjerne en oppreisning på 30 000 – 60 000 kroner. Det fremgår av disse dommene at det avgjørende for nivået er nettopp overgriperens unge alder og jevnbyrdighetene i alder og utvikling.

Et eksempel på dette er *Jevnbyrdighet* (Rt. 2013 s. 734), der en av overgriperne ble pålagt å betale 60 000 kroner i oppreisning. Overgriperen var 16 år og offeret 13 år. Høyesterett uttrykte at det må «legges vekt på domfeltes unge alder» og «betydelig vekt» på at de var «omtrent jevnbyrdige i alder og utvikling» (avsnitt 37-38). Tilsvarende synspunkt er lagt til grunn i LF-2013-178165, LF-2013-67429, LF-2011-41319 og LH-2011-42314. I alle disse sakene ble det tilkjent 50 000 kroner i oppreisning. Alderen og jevnbyrdigheten i sakene varierer noe, men ut fra en helhetsvurdering av disse og de andre momentene i saken, kom retten til samme beløp.

3.5.3 Far/stefar misbruker datter/stedatter (typetilfelle 2)

Typetilfelle 2 er overgrepssituasjonen der en mann seksuelt misbruker sin datter eller stedatter. I rettspraksis settes oppreisningen for dette typetilfellet høyt sammenlignet med andre saker om overgrep av barn etter strl. § 195, men det er stor variasjon også mellom disse sakene.

At man overgriper seg mot noen i rett nedstigende linje eller som man er stefar for, har betydning for straffutmålingen. Det følger av strl. §§ 197 og 199 at det er straffbart å ha seksuell omgang med barn og stebarn. Disse bestemmelsene anvendes i idealkonkurrens med strl. § 195.¹⁵⁸ Idealkonkurrens foreligger når man ved samme handling har brutt flere straffebud.¹⁵⁹ Dersom de ulike straffebudene rammer ulike sider ved handlingen, kan de brukes ved siden av hverandre. Dette medfører at det skal anvendes en «felles frihetsstraff», som «må være høyere enn det høyeste lavmål» for de enkelte forbrytelsene, jf. strl. § 62 første ledd første og andre punktum. Av skl. § 3-5 første ledd andre punktum følger det at misbruk av slektskapsforhold, omsorgsforhold, avhengighetsforhold eller tillitsforhold skal tillegges særlig vekt. En gjen-

¹⁵⁸ Andenæs (2008) s. 171.

¹⁵⁹ Mæland (2012) s. 234.

nomgang av praksis viser at momentet får avgjørende betydning for oppreisningssummen, og medfører at den settes opp.

Flere av overgrepene fra rettspraksis under dette typetilfellet har skjedd på en særlig smertefull eller krenkende måte. Dette er også et av momentene som etter skl. § 3-5 første ledd andre punktum skal tillegges særlig vekt. Momentet knytter seg til handlingens objektive grovhet.¹⁶⁰ Praksis viser at grove overgrep ofte får store konsekvenser for oppveksten og det videre liv,¹⁶¹ og dette forsterkes ved at overgrepene utføres av ens egen far eller stefar. Graden av grovhet på overgrepet har i rettspraksis hatt stor betydning for oppreisningssummen.

Et eksempel på dette typetilfellet er *Flukt* (Rt. 1993 s. 1157). En mann ble i saken dømt for omfattende seksuelt misbruk av sin egen datter fra hun var 9 til hun var 16 år gammel. Overgrepene skjedde på en smertefull og krenkende måte, og retten tilkjente 75 000 kroner i oppreisning. Siden saken er gammel, gir den liten veiledning for hvilket beløp som skal tilkjennes i slike typetiltfeller i dag. Det dommen imidlertid viser, er at oppreisningen for dette typetilfellet er høy sammenlignet med normen som gjelder for strl. § 192. I 1993 var denne normen på 30 000 kroner,¹⁶² så oppreisningen i denne saken var over det dobbelte av normen. *Flukt* kan derfor ses på som et eksempel på at Høyesterett tidlig gav høye oppreisninger for grove overgrep mot barn,¹⁶³ slik også *Incest* (Rt. 1992 s. 1229) og *Ringvold* (Rt. 1996 s. 864) er.

Et nyere eksempel på dette typetilfellet er *Grovt overgrep* (Rt. 2005 s. 1766), der en av døtrene til overgriperen ble tilkjent en oppreisning på 300 000 kroner. Saken gjaldt en far som seksuelt misbrakte sin datter fra hun var 3-4 år til hun var 13-14 år. Høyesterett omtaler overgrepene som «meget alvorlige» (avsnitt 23). Av lagmannsrettsdommen¹⁶⁴ fremgår det at overgrepene skjedde flere ganger i uka, og at de fant sted når de var alene hjemme. Hun ble utsatt for flere typer overgrep, og de fant sted selv om hun gråt og sa hun ikke ville gjøre som faren sa eller hun prøvde å gjemme seg når han ropte på henne. Allerede før hun var 10 år, gjennomførte faren flere samleier eller handlinger likestilt med samleie med datteren, som gikk

¹⁶⁰ Se punkt 2.6 ovenfor.

¹⁶¹ *Grovt overgrep* (Rt. 2005 s. 1766).

¹⁶² Se punkt 3.2.1 foran.

¹⁶³ Lødrup (2006a) s. 228.

¹⁶⁴ LE-2005-69657.

med angst for å bli gravid. Faren fratok også datteren enhver mulighet til å søke hjelp, ved å få henne til å tro at moren visste om det, og ved å si at hun selv var medskyldig fordi hun fikk penger av ham. På denne måten fikk han fullstendig psykisk kontroll over henne.

Høyesterett fastholdt i dommen beløpet lagmannsretten tilkjente, og uttalte at «[o]ppreisningsbeløpene er høye... Men oppreisningsbeløp i en slik størrelsesorden er ikke ukjent i rettspraksis ved overgrep overfor barn, og overtredelsene i vår sak er ... meget alvorlige» (avsnitt 23). Oppreisningen i denne saken var tre ganger så høy som normen på 100 000 kroner som i 2005 gjaldt for overgrep etter strl. § 192.¹⁶⁵ Dette viser at Høyesterett mener det er riktig med et høyt oppreisningsnivå for dette typetilfellet. Dommen kan dermed ses på som en oppfølging av *Flukt* (Rt. 1993 s. 1157). Hvorfor nivået skal være så høyt sier de imidlertid lite om i denne dommen, og det var før denne saken få dommer der et slikt beløp ble tilkjent for overgrep mot barn.¹⁶⁶

Et annet eksempel er *Stedatter* (Rt. 2011 s. 247), der den daværende stedatteren til overgriperen ble tilkjent 180 000 kroner i oppreisning. To venninner av stedatteren ble tilkjent 120 000 kroner og 150 000 kroner i oppreisning. Saksforholdet var mindre alvorlig enn i *Grovt overgrep* (Rt. 2005 s. 1766), og illustrerer dermed vekten av momentet om handlingens grovhet. Overgriperen i saken fikk stedatteren til å masturbere seg et betydelig antall ganger, og overgrepene foregikk fra hun gikk i 2. klasse og i ca. fem år etter det. Videre fremgår det at stedatteren «hyppig og over en lang periode opplevd[e] grove overgrep fra sin stefar i deres felles hjem», og at hun dermed levde i en «sammenhengende misbrukssituasjon i hjemmet» (avsnitt 42). I tillegg til overgrepene mot seg selv, opplevde hun også at stefaren forgrep seg på hennes venninner, og en mulig medansvarsfølelse for dette kan bli en «tung tilleggsbelastning» (avsnitt 42).

Ved fastsettelsen av oppreisningen påpeker retten at forholdet var mindre alvorlig enn i *Grovt overgrep* (Rt. 2005 s. 1766), og derfor medfører en lavere oppreisning. At grovheten av overgrepet har avgjørende betydning for oppreisningsbeløpet er det flere eksempler på også fra

¹⁶⁵ Se punkt 3.2.2 foran.

¹⁶⁶ Lødrup (2006c) s. 13.

underrettspraksis innenfor dette typetilfellet.¹⁶⁷ Dette viser at det er av stor betydning for oppreisningsnivået hvor smertefullt og krenkende overgrepet er.

At oppreisningen til de to venninnene i *Stedatter* (Rt. 2011 s. 247) settes 30 000 og 60 000 kroner lavere enn for stedatteren, begrunnes med at disse overgrepene ikke skjedde i deres hjem, og at de ikke ble utført av en omsorgsperson (avsnitt 43). Dette viser at Høyesterett legger betydelig vekt på momentet om misbruk av omsorgs- og tillitsforhold mv. Også fra underrettspraksis innenfor dette typetilfellet er det flere dommer der dette momentet fremheves som et av momentene som tillegges stor vekt.¹⁶⁸

Generelt om nivået på oppreisningen i *Stedatter* (Rt. 2011 s. 247) uttaler Høyesterett i avsnitt 45 at de ligger antakelig «noe i overkant av hva tidligere praksis skulle tilsi». En slik heving av nivået begrunnes med at på «samme måte som for utmåling av straff vil ... nivået for oppreisning kunne være gjenstand for utvikling, ikke minst som følge av økende kunnskap om skadevirkninger». Straffen for overgrep mot barn har gradvis blitt skjerpet de siste årene,¹⁶⁹ og i følge *Tilbakevirkningsforbudet* (Rt. 2009 s. 1412) skyldes dette blant annet «økende kunnskap om de langvarige skadevirkninger som seksuelle overgrep mot barn kan ha» (avsnitt 27). Denne erkjennelsen «må også reflekteres i utmåling av oppreisning», jf. *Stedatter* (avsnitt 45). Dette er de samme begrunnelsene som gjennom rettspraksis er gitt for utviklingen av oppreisningsnivået etter strl. § 192.

En gjennomgang av nyere underrettspraksis kan tyde på at *Stedatter* (Rt. 2011 s. 247) og *Grovt overgrep* (Rt. 2005 s. 766) ligger i øvre og nedre sjikt for de beløpene som tilkjennes for dette typetilfellet. I en rekke saker har retten tilkjent mellom 200 000 og 250 000 kroner, se for eksempel LG-2013-125804, LG-2012-156623, LB-2012-191772, LG-2012-55025, LA-2012-30735 og LB-2011-184060. Hva oppreisningen konkret har blitt i hver av disse sakene, ble avgjort ved en helhetsvurdering av grovheten av handlingene, hvor lang tid de har foregått over og hvor nært forholdet har vært mellom de to.

¹⁶⁷ LH-2013-120364, LB-2012-191772, LG-2012-55025, LB-2011-184060, TAUAG-2012-91321.

¹⁶⁸ LA-2012-30735, LB-2011-149371, LH-2013-120364.

¹⁶⁹ Andenæs (2008) s. 156-158.

I noen saker fra underrettspraksis har retten tilkjent like høye beløp som i *Grovt overgrep* (Rt. 2005 s. 1766). Eksempler på dette er LB-2012-65081 og LE-2012-46028, der retten tilkjente henholdsvis 275 000 kroner og 300 000 kroner. I disse dommene ble det lagt stor vekt på at ofrene fikk varige skader, at de levde med frykt og angst, og at det skjedde et stort antall overgrep. Beskrivelsen av overgrepene gitt i dommene, gjør at overgrepene imidlertid virker mindre grove enn i *Grovt overgrep*. At det allikevel tilkjennes en oppreisning på samme eller tilnærmet samme beløpsnivå kan ses som eksempel på at oppreisningsnivået har utviklet seg. Om Høyesterett i dag ville tilkjent 300 000 kroner i oppreisning for en overgrepssituasjon tilsvarende som i *Grovt overgrep*, er dermed ikke sikkert.

3.5.4 Ung mann utnytter en jente han har kjennskap til (typetilfelle 3)

Typetilfelle 3 kjennetegnes av at en ung gutt har utnyttet en jente under 14 år han hadde en viss kjennskap til fra før av, og det har ikke vært mange gjentakende overgrep. For dette typetilfellet tilkjennes en oppreisning på 75 000 – 90 000 kroner. Nivået på oppreisningen ligger altså mellom typetilfelle 1 og 2. Sammenlignet med typetilfelle 1 er forskjellen på overgreps-situasjonen at det ikke foreligger jevnbyrdighet i alder og utvikling og at overgriperen i større grad har utnyttet jenta. Forskjellen fra typetilfelle 2 er at gjerningsmannen er yngre og ikke er far eller stefar til jenta.

Som ved typetilfelle 1, trekkes momentet om *handlingens art* i skl. § 3-5 første ledd andre punktum frem som det bestemmende momentet for nivået. Høyesterett uttaler i *Utnyttelse* (Rt. 2013 s. 727) at det i slike saker stort sett bare er «momentet om handlingens art som kan virke spesielt skjerpende» (avsnitt 40). Handlingens art beskrives som «en eldre gutts *kyniske utnyttelse* av en yngre jente» (avsnitt 40).¹⁷⁰

En side av handlingens art som gjør at overgrepet oppfattes som en utnyttelse, er at overgriperen har *kjennskap til offeret*. Overgriperen og offeret i disse sakene har ikke etablert et tillitsforhold over lengre tid, men han er heller ikke helt ukjent. I *Utnyttelse* (Rt. 2013 s. 727) beskrives situasjonen som at overgriperen og offeret «hadde truffet hverandre ved noen få anledninger» (avsnitt 15), og i *Jevnbyrdighet* (Rt. 2013 s. 734) at de to har hatt et kortvarig, men ikke nært og fortrolig kjæresteforhold. I LF-2013-124870 uttales om forholdet mellom over-

¹⁷⁰ Samme moment i *Jevnbyrdighet* (Rt. 2013 s. 734) (avsnitt 37).

griper og offer at de «kun hadde kjennskap til hverandre - det var ikke noe kjærlighetsforhold mellom dem». Denne uttalelsen kan tyde på at dersom det var et kjærlighetsforhold mellom de to, ville det talt for en lavere oppreisning.¹⁷¹ Men, siden de ikke har etablert et kjærlighetsforhold, opplever offeret å bli utnyttet.

Hvilken vekt handlingens art tillegges ved utmålingen, uttaler retten seg imidlertid sjelden om. En gjennomgang av praksis gir inntrykk av at kjennskapet og preget av utnyttelse trekkes frem først og fremst for å skille situasjonen fra et kjæresteforhold. Dersom et kjæresteforhold er etablert mellom partene, kan det nemlig gjøre at handlingens art tilsier lav eller ingen oppreisning. Dette ble resultatet i *Kjærester* (Rt. 2002 s. 785), der retten tilkjente 0 kroner i oppreisning, og begrunnet med at det «var tale om eit langvarig kjæresteforhold, og at det ikkje låg føre noka utnytting frå A si side» (s. 787).

Også for dette typetilfellet er *alderen* avgjørende for nivået. At den lave alderen har betydning selv om det ikke foreligger jevnbyrdighet i alder og utvikling er *Jevnbyrdighet* (Rt. 2013 s. 734) et eksempel på. Overgriperen i saken hadde utført overgrep på to personer, men var bare jevnbyrdig med et av ofrene. Domfeltes «unge alder» ble vektlagt ved utmålingen overfor begge ofrene, og var med å danne utgangspunktet for utmålingen (avsnitt 37). Oppreisningen ble fastsatt til 75 000 kroner, og ved utmålingen av oppreisningen til den som var jevnbyrdig i alder og utvikling, ble det så trukket fra 15 000 kroner.

I LH-2013-177981 beskrives en overgrepssituasjon som faller inn under dette typetilfellet som et overgrep «straffebudet «normalt» tar sikte på å ramme». Saken gjaldt en gutt under 18 år, som ved minst to anledninger hadde seksuell omgang med sin 13 år gamle stebror, omtalt som C i dommen. Det ble i saken ikke funnet eller anført konkrete, individuelle skadevirkninger, og man var derfor innenfor normaltillfellene, men «uten at det er lagt til grunn noen generell norm», slik som tilfellet er etter strl. § 192. Lagmannsretten fastsatte oppreisningen til 75 000 kroner. At oppreisningsnivået i slike og lignende tilfeller er 75 000 kroner, er det flere eksempler på i rettspraksis, blant annet *Utnyttelse* (Rt. 2013 s. 727) og *Jevnbyrdighet* (Rt. 2013 s. 734).¹⁷²

¹⁷¹ Jf. også Rt. 2005 s. 559 (avsnitt 29).

¹⁷² Se også LF-2013-124870, LH-2013-177981 (stebror), LG-2013-48821 og LG-2013-23557.

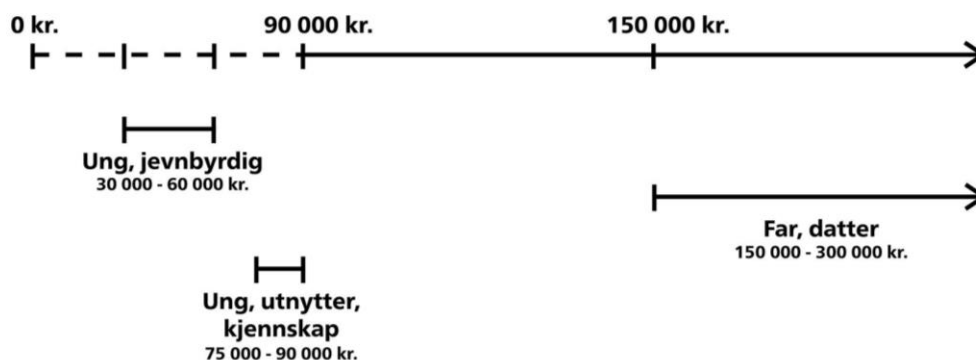
Begrunnelsen for at oppreisningen settes høyere enn 75 000 kroner for saker som går inn under dette typetilfellet, er ofte aldersforskjellen. I LB-2013-29214 var overgriperen 20 år og 7 måneder og offeret 13 år og 1 måned. Lagmannsretten påpeker at «[a]ldersforskjellen var således større enn i Rt. 2013 s. 727», og det begrunnet sammen med offerets frykt og smerter da overgrepet skjedde en økning av oppreisningen til 90 000 kroner. Alderen var dermed en avgjørende grunn til at oppreisningen ble 15 000 kroner høyere enn i *Utnyttelse* (Rt. 2013 s. 727).

I LE-2013-17881 ser det imidlertid ut til at retten mener overgriperens unge alder, 15-17 år, ikke er av så stor betydning for oppreisningsnivået. Fornærmede ble tilkjent 90 000 kroner. Det retten vektlegger i denne saken er at overgrepet skjedde fra offerets «fosterfetter» i onkels hjem. Saken ble en ekstrabelastning i den vanskelige familiesituasjonen, og fikk derfor betydning for utmålingen. Retten vektlegger her slektskapsforhold og omsorgsforhold, som begge er relevante momenter etter skl. § 3-5 første ledd andre punktum, og som var et av de avgjørende momenter for nivået i typetilfelle 2. Denne dommen viser at graden av kjennskap mellom offer og gjerningsmann kan få betydning for nivået innenfor dette typetilfellet.

De typiske sakene innenfor dette typetilfellet gjelder videre *enkeltilfeller* eller få gjentakelser av samleie eller annen seksuell omgang. Eksempler på dette er *Utnyttelse* (Rt. 2013 s. 727), *Jevnbyrdighet* (Rt. 2013 s. 734), LF-2013-124870 hvor det skjedde en gang, og LH-2013-177981 hvor det skjedde to ganger. Som omtalt i punkt 3.5.3 foran, er det av stor betydning om overgrepene foregår over lang tid og er gjentakende. Dette gjør overgrepene objektivt grovere. At det kun skjer få ganger gjør at overgrepene ikke er så alvorlige, og at oppreisningen derfor ikke settes opp. Overgrepene faller inn under det som i LH-2013-177981 beskrives som et normaltilfelle, og oppreisningen fastsettes til ca. 75 000 kroner.

3.5.5 Oppsummering

Analysen viser at det er stor variasjon på oppreisningsbeløpet ved seksuelle overgrep mot barn under 14 år. Resultatene er fremstilt i figur 2.

Figur 2

Det er ikke fastsatt et normert beløp på oppreisningen i disse sakene. Dette er begrunnet med at det er store variasjoner mellom overgrepene. Selv om beløpene ikke er normert, har det allikevel etablert seg et fast nivå i praksis for enkelte typetilfeller. Dette fremgår av figuren ved at hver strek illustrerer et typetilfelle.

For typetilfelle 1 er oppreisningen lav, 30 000 – 60 000 kroner. Dette begrunnes med overgriperens lave alder og den nære relasjonen mellom overgriper og offer. Sammenlignet med andre saker anses disse som lite alvorlige. For typetilfelle 2 er oppreisningen høy, 150 000 – 300 000 kroner. Sakene innenfor typetilfelle 2 er veldig varierende, men det blir generelt ansett som svært straffverdig at en far overgriper seg mot sitt barn. Oppreisningen er derfor generelt høy, samtidig som den øker raskt dersom overgrepet er særlig grovt. For typetilfelle 3 ligger oppreisningen på et nivå mellom typetilfelle 1 og 2, 75 000 – 90 000 kroner. Dette skyldes at overgriperen i disse sakene også er ung som i typetilfelle 1, men han har ikke den nære tilknytningen til offeret som i typetilfelle 2. De overgrepene bærer preg av utnyttelse, men utover det kjennetegnes de ikke av noen konkrete skjerpene momenter.

3.6 Oppsummering

Praksisundersøkelsen viser at nivået på oppreisningen for typetilfellene jeg har analysert varierer fra 30 000 til 300 000 kroner. Denne variasjonen skyldes at sakene er veldig ulike, og at oppreisningen som tilkjennes er et resultat av en bred skjønnsmessig vurdering i hvert konkrete tilfelle.

Undersøkelsen har vist at det er stor forskjell på oppreisningsnivået for *normaltilfellene* av overgrep etter strl. §§ 192 og 195. For de forsettlige overgrepene etter strl. § 192 er det et normert nivå på 150 000 kroner, mens nivået for det som i LH-2013-177981 omtales som et normaltilfelle etter strl. § 195, tilkjennes 75 000 kroner. Denne forskjellen på nivået for normaltilfellene mener jeg har to grunner.

For det første kjennetegnes et normaltilfelle etter strl. § 195 av at gjerningsmannen er ung. Gjennomgangen ovenfor har vist at det tillegges avgjørende betydning for nivået på oppreisningen.¹⁷³

For det andre er overgrepene som omfattes av det normerte nivået etter strl. § 192 generelt grovere enn normaltilfellene etter strl. § 195. I *Normeringsdom II* (Rt. 2003 s. 1580) uttalte Høyesterett i forbindelse med vurderingen av om normen skulle fravikes i saken, at den «gjelder et grovt overgrep, og et overgrep som har hatt alvorlige skadevirkninger for den fornærmede. Men samtidig er det nettopp slike forhold som ligger bak fastsettelsen av den generelle normen» (avsnitt 39). For overgrepene som omfattes av normaltilfellene etter strl. § 195 er det derimot «ikke er funnet eller anført konkrete, individuelle skadevirkninger», jf. LH-2013-177981. Analysen av typetilfelle 3 ovenfor der en far har overgrepet seg mot sin datter, viser at der det skjer grove overgrep under strl. § 195, blir oppreisningen like høy som normen etter strl. § 192, eller høyere.

Disse forskjellene viser at det er viktig å foreta en konkret vurdering av alle sidene ved hvert enkelt overgrep, og at man ikke kan basere utmålingen på generelle karakteristikk av overgrepene.

Praksisundersøkelsen har videre vist at *begrunnelsen* for økningen av oppreisningsnivået har vært relativt lik hver gang det har skjedd en klar økning. Begrunnelsene som trekkes frem i praksis er for det første *prisstigning*. For det andre har retten lagt vekt på den *økte kunnskapen* man har fått om skadevirkningene overgrepene påfører offeret. Dette viser, som omtalt i punkt 2.1 foran, at oppreisningens funksjon har endret seg fra først og fremst å være preventiv og pønalt, til å ha funksjon som kompensasjon for den krenking som er påført. For det tredje trek-

¹⁷³ Se punkt 3.5.2 og 3.5.4.

kes folks *rettsoppfatninger* frem som begrunnelse. For det fjerde har endringer i *straffenivået* begrunnet økningene, både for overgrep etter strl. §§ 192 og 195. Dette innebærer at dersom det skjer endringer i straffenivået for disse overgrepene i fremtiden, er det grunnlag for å se det som et signal om at også nivået på oppreisningen skal endres.

Generelt har retten gitt en grundigere redegjørelse for begrunnelsene for endringer i oppreisningsnivået i saker etter strl. § 192 enn saker etter § 195. Denne forskjellen tror jeg skyldes de ulike metodene som brukes for utmåling i disse sakene. Det at oppreisningen er normert for overgrep etter strl. § 192, innebærer at en generell økning av normen får direkte betydning for alle andre saker av samme karakter som kommer senere. Oppreisningserstatningen for overgrep etter strl. § 195 er derimot ikke normert, men et resultat av en helhetsvurdering. Siden utmålingen da er et resultat av en konkret vurdering, gjør det at dommeren kan begrunne en økning ved å vise til konkrete forhold i det enkelte sak, fremfor å begrunne økningen med generelle begrunnelser.

4 Prosess

Krav om oppreisning etter overgrep er et sivil krav, men blir ofte tatt med og avgjort i straffesaken.¹⁷⁴ Dette skjer med grunnlag i straffeprosessloven¹⁷⁵ § 3 første ledd første punktum, som sier at krav fornærmede eller andre skadelidte har «mot siktede», kan fremmes i forbindelse med straffesaken så lenge kravet springer ut av «samme handling som saken gjelder». Saken behandles da etter reglene i straffeprosessloven kapittel 29 om sivile krav, og ikke etter reglene i tvisteloven¹⁷⁶ som ville vært alternativet. Fornærmede får på en enkel og billig måte dom for sin rett, og slipper omkostningene og arbeidet det er å ta ut et sivil søksmål.¹⁷⁷

Om overgriperen frifinnes for straff, utelukker ikke det at han pålegges å betale oppreisning, eller omvendt.¹⁷⁸ Det kan skje både i en senere sivil sak, dersom kravet ikke er tatt med i straffesaken, eller i straffesaken. Dette skyldes at beviskravene er ulike i sivil- og straffeprosessen. Beviskravet i sivilprosessen omtales gjerne som overvektsprinsippet,¹⁷⁹ og innebærer at noe anses som bevist når det er 50,01 % sannsynlighet for at det har skjedd.¹⁸⁰ Dette er slått fast av Høyesterett i *P-pilledom II* (Rt. 1992 s. 64) (s. 70 og 83). I straffeprosessen er beviskravet mye strengere. Man sier gjerne at det kreves tilnærmet 100 % sannsynlighet for å bli domfelt.¹⁸¹ Rimelig tvil skal komme tiltalte til gode.¹⁸²

Om beviskravet i saker der tiltalte er frifunnet i en straffesak og erstatningskravet skal behandles i den samme saken, uttalte Høyesterett i *Ringvold* (Rt. 1996 s. 864) at det må

«stilles *strengere* krav til beviset for de handlinger som danner grunnlag for et slikt oppreisningskrav enn vanlig sannsynlighetsovervekt. På den annen side kan det ikke stilles

¹⁷⁴ Nygaard (2007) s. 11.

¹⁷⁵ Lov om rettergangsmåten i straffesaker av 22. mai 1981 nr. 25 (strpl.).

¹⁷⁶ Lov 17. juni 2005 nr. 90.

¹⁷⁷ Andenæs (2009) s. 24-25, Hartmann (1984) s. 300-301.

¹⁷⁸ Andenæs (2009) s. 594.

¹⁷⁹ Robberstad (2013) s. 263.

¹⁸⁰ Kjelland (2014) s. 24.

¹⁸¹ Andenæs (2009) s. 161.

¹⁸² Andenæs (2009) s. 160.

så strenge krav som for å konstatere straffeskyld. I en sak av denne karakter mener jeg at det må kreves en *klar sannsynlighetsovervekt* for å legge til grunn at det påståtte overgrep er begått» (s. 870).

Beviskravet som angis her er *klar sannsynlighetsovervekt*, altså strengere enn det om er vanlig i sivile saker. Høyesterett setter imidlertid kravet for en «sak av denne karakter», og det er ikke sikkert det gjelder for alle andre saker der det sivile kravet behandles i straffesaken.¹⁸³

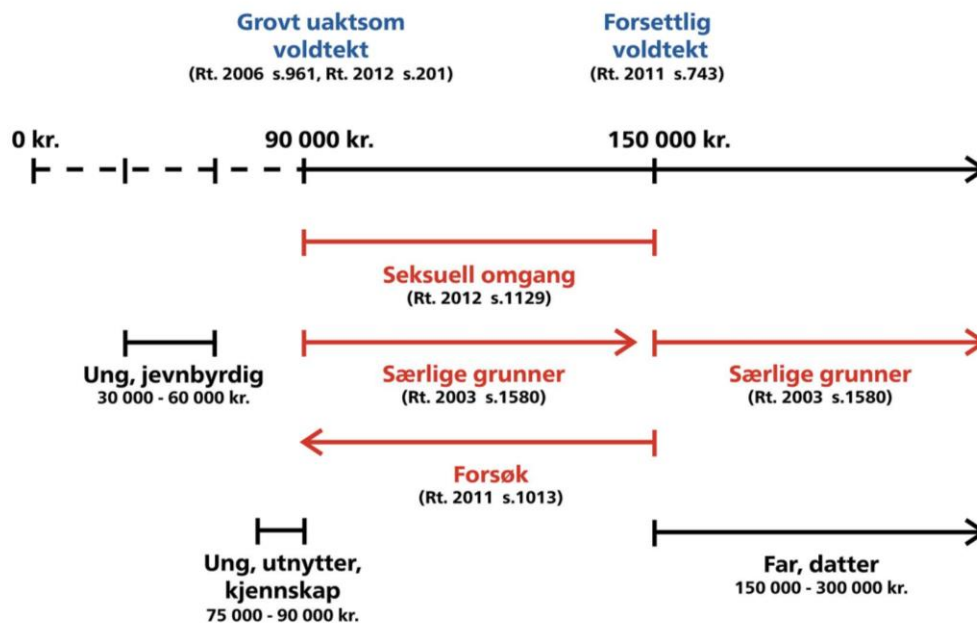
At oppreisning har blitt tilkjent i overgrepssaker der tiltalte er frikjent, er det flere eksempler på i rettspraksis. Se blant annet *Agder* (Rt. 2009 s. 1456), *Domspremisser* (Rt. 2008 s. 1292) og *Jæren* (Rt. 2003 s. 1671).

¹⁸³ Strandbakken (1998) note 11.

5 Konklusjoner og refleksjoner

Jeg har i denne oppgaven behandlet problemstillingene hva som er *dagens nivå* på oppreisningen for visse seksualforbrytelser, og hva som er *begrunnelsen* for økningene.

Resultatet av analysene i oppgavens praksisundersøkelse er at dagens nivå på oppreisningserstatningen for visse overgrep etter strl. §§ 192 og 195 er som det fremgår av følgende figur.

Figur 3¹⁸⁴

Figuren viser at for forsettlig og grovt uaktsomme voldtekter etter strl. § 192 er oppreisningen normert til 150 000 og 90 000 kroner, men at den avviker fra disse dersom overgrepet skjer ved seksuell omgang, det bare skjer et forsøk eller det foreligger særlige grunner som taler for avvik. Videre viser figuren at nivået for de tre typetilfellene jeg har valgt under strl. § 195, er nivået på 30 000 – 60 000 kroner, 75 000 – 90 000 kroner og 150 000 – 300 000 kroner.

¹⁸⁴ Blå skrift innebærer at nivået er normert, og rød at det foreligger graderende momenter som medfører at normeringen avvikes.

Resultatet av analysene er videre at begrunnelsene for økningene som har skjedd i nivået på oppreisningserstatningen, er prisstigning, økt kunnskap om skadevirkninger, folks rettsoppfatning og endringer i straffennivået for disse seksualforbrytelsene.

For de to typetilfellene forsettlig og grovt uaktsom voldtekt er oppreisningen normert. Høyesterett har ved tre anledninger satt ny norm for oppreisningen for forsettlig voldtekt. Normeringene kom med 15 og 8 års mellomrom. Når Høyesterett har endret normen, har de satt den opp ganske mye, først 70 000 kroner og så 50 000 kroner. Det er bare tre år siden Høyesterett normerte beløpet sist, og det er ikke tegn i rettspraksis på at Høyesterett med det første vil endre normeringen.

Det kan stilles spørsmål ved om en slik ordning med justering av normen gjennom rettspraksis er ønskelig. Et alternativ kan være å inflasjonssikre normen ved å knytte den til folketrygdens grunnbeløp¹⁸⁵, jf. folketrygdloven¹⁸⁶ § 1-4. Høyesterett reiste dette spørsmålet i *Normeringsdom III* (Rt. 2011 s. 743), men fant at det da var vanskelig å ta stilling til spørsmålet. De ville avvente personskadeerstatningsutvalgets forslag til nye regler om standardisering av ulike erstatningsposter. Utvalgets forslag er gitt i NOU 2011:16, men en vurdering av utmåling av oppreisningserstatning var ikke en del av mandatet. De kom allikevel med noen korte bemerkninger om problemstillingen på s. 412. De sier at «en standardisering av oppreisningserstatningen vil kunne øke forutberegneligheten på skadevoldersiden», og at det derfor er «formålstjenlig å vurdere om oppreisningserstatningen skal knyttes opp til G». Om det vil komme en tilsvarende vurdering av standardisering av oppreisningserstatningen som det i NOU 2011:16 kom for en rekke andre erstatningsposter, gjenstår å se.

Dersom oppreisningen knyttes til G, vil det ha flere positive virkninger. I *Normeringsdom III* (Rt. 2011 s. 743) påpeker Høyesterett at det blant annet vil bidra til ”likebehandling over tid, og demme opp for press mot å fravike den veiledende normen etter hvert som inflasjonen medfører en reell reduksjon av oppreisningsnivået” (avsnitt 20). På den annen side er det, slik Høyesterett påpeker, ikke prisstigningen som har vært hovedbegrunnelsen for nivåjusteringene, men endringer i straffennivået og nye kunnskaper om skadevirkningene som har vært avgjø-

¹⁸⁵ 85 245 kroner pr. 1. mai 2013 (G).

¹⁸⁶ Lov 28. februar 1997 nr. 19.

rende. Dersom nivået knyttes til G, kan det være en fare for at slike forhold kommer i bakgrunnen, og at det skal mer til enn i dag for at normene fravikes.

Når det gjelder overgrep etter strl. § 195, er ikke nivået normert. Om også disse sakene vil omfattes av en eventuell tilknytning til G gjenstår å se. Siden det er stor variasjon mellom disse sakene, vil det bli vanskelig å knytte utmålingen av disse sakene opp til G og samtidig utmåle den oppreisningen som er den riktige i den enkelte sak. Hvordan dette skal løses, må en eventuelt ny utredning ta stilling til.

6 Kilder

6.1 Lovgivning

	Lov 25. mai 1973 nr. 26 (tilføyde nytt kapittel 3 i skadeserstatningsloven)
	Lov 22. mai 1992 nr. 49 (Lov om endringer i straffeloven og skadeserstatningsloven m.m. (seksuelle overgrep mot barn))
Fin.avtl.	Lov 25. juni 1999 nr. 46 (Finansavtaleloven)
Ftrl.	Lov 28. februar 1997 nr. 19 (Folketrygdloven)
Mskrl.	Lov 21. mai 1999 nr. 30 (Menneskerettsloven)
Pskl.	Lov 15. juni 2001 nr.53 (Pasientskadeloven)
Skl.	Lov 13. juni 1969 nr. 26 (Skadeserstatningsloven)
Strl.	Lov 22. mai 1902 nr. 10, (Straffeloven)
Strl. 2005	Lov 20. mai 2005 nr. 28 (Straffeloven av 2005)
Strl. Ikrl.	Lov 22. mai 1902 nr. 11 (Straffelovens ikraftredelseslov)
Strpl.	Lov 22. Mai 1981 nr. 25 (Straffeprosessloven)
Tvl.	Lov 17. juni 2005 nr. 90 (Tvisteloven)
Voerstl.	Lov 20. april 2001 nr. 13 (Voldsoffererstatningsloven)
Ysfl.	Lov 16. juni 1989 nr. 65 (Yrkesskedeforsikringsloven)

6.2 Internasjonale konvensjoner

EMK	Konvensjon av 4. november 1950 (Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen)
SP	Konvensjon av 16. desember 1966 (FNs internasjonale konvensjon om sivile og politiske rettigheter)

6.3 Forarbeider

Innst. O. nr. 54 (1991-1992)	
Innst. O. nr. 92 (1999-2000)	
Innst. O. nr. 46 (2000-2001)	
Innst. O. nr. 72 (2004-2005)	
Innst. O. nr. 73 (2008-2009)	
NOU 1997:23	Seksuallovbrudd

NOU 2011:16	Standardisert personskadeerstatning
Ot. prp. nr. 4 (1972-1973)	Om lov om endringer i erstatningslovgivningen m. m.
Ot. prp. nr. 81 (1986-1987)	Om lov om endringer i skadeerstatningsloven
Ot. prp. nr. 20 (1991-1992)	Om endringer i straffeloven og skadeserstatningsloven m.m (seksuelle overgrep mot barn)
Ot. prp. nr. 28 (1999-2000)	Om lov om endringer i straffeloven mv. (seksuallovbrudd)
Ot. prp. nr. 22 (2008-2009)	Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 (sis- te delproposisjon - slutføring av spesiell del og tilpasning av annen lovgivning)

6.4 Rettspraksis

6.4.1 Høyesterettspraksis

Rt. 1986 s. 1326	Lovhjemmel	Rt. 2002 s. 1288	Sovevoldtekt
Rt. 1988 s. 532	Normeringsdom I	Rt. 2003 s. 740	Habilitet
Rt. 1988 s. 1207	Samleie	Rt. 2003 s. 841	Chatting
Rt. 1989 s. 1318	Testament	Rt. 2003 s. 1580	Normeringsdom II
Rt. 1991 s. 600	Skoheroin	Rt. 2003 s. 1586	Bokollektiv
Rt. 1992 s. 64	P-pilledom II	Rt. 2003 s. 1671	Jæren
Rt. 1992 s. 1229	Incest	Rt. 2004 s. 442	
Rt. 1993 s. 1157	Flukt	Rt. 2004 s. 499	Betalingskort
Rt. 1994 s. 1000		Rt. 2004 s. 1068	Typetilfelle
Rt. 1996 s. 864	Ringvold	Rt. 2004 s. 1324	Haglegevær
Rt. 1997 s. 852	Overgrep	Rt. 2004 s. 1553	Bevisst uaktsomhet
Rt. 1997 s. 883	Lemping	Rt. 2004 s. 1902	Clamydia
Rt. 1997 s. 1341	Hønsehauk	Rt. 2005 s. 101	
Rt. 1998 s. 774	Videospiller	Rt. 2005 s. 104	Sinnssyk
Rt. 1999 s. 887	Akbari	Rt. 2005 s. 289	Sprengladning
Rt. 1999 s. 1363	Karmøy	Rt. 2005 s. 559	
Rt. 2001 s. 274	Drap	Rt. 2005 s. 1274	Straffutmåling
Rt. 2001 s. 1288	PEAB	Rt. 2005 s. 1651	
Rt. 2002 s. 481	Giftdrap	Rt. 2005 s. 1749	Legemsskade
Rt. 2002 s. 785	Kjærester	Rt. 2005 s. 1766	Grovt overgrep

Rt. 2006 s. 61	Lekeapparat	Rt. 2010 s. 1203	Psykotisk gjerningsmann
Rt. 2006 s. 961	Grovt uaktsom	Rt. 2010 s. 1421	Sunnmøre
Rt. 2007 s. 1601	Motarbeiding	Rt. 2011 s. 247	Stedatter
Rt. 2008 s. 50	Særlige grunner	Rt. 2011 s. 743	Normeringsdom III
Rt. 2008 s. 65	Gruppevoldtekt	Rt. 2011 s. 769	Hjerneskode
Rt. 2008 s. 1292	Domspremisser	Rt. 2011 s. 1013	Busstasjon
Rt. 2008 s. 1360	Trafikkulykke	Rt. 2012 s. 201	Sovevoldtekt
Rt. 2009 s. 6	Trafikkskade	Rt. 2012 s. 1129	Seksuell omgang
Rt. 2009 s. 140	Kristiansand	Rt. 2012 s. 1576	Legemsbeskadigelse
Rt. 2009 s. 1412	Tilbakevirkningsforbudet	Rt. 2013 s. 727	Utnyttelse
Rt. 2009 s. 1456	Agder	Rt. 2013 s. 734	Jevnbyrdighet
Rt. 2010 s. 669	Stavanger		

6.4.2 Underrettspraksis

LG-2004-33475	LF-2012-179873
LE-2005-69657	LF-2012-194557
LB-2007-91718	LG-2012-27499
LB-2008-36300-1	LG-2012-55025
LB-2008-88758	LG-2012-156623
LB-2010-47994	LA-2013-22340
LB-2010-51955	LA-2013-109478
LB-2011-149371	LA-2013-187613
LB-2011-184060	LB-2013-12813
LF-2011-41319	LB-2013-24905
LH-2011-42314	LB-2013-29214
LA-2012-30735	LB-2013-73641
LB-2012-50521	LB-2013-73659
LB-2012-65081	LB-2013-95813
LB-2012-167114-2	LB-2013-167977
LB-2012-191772	LB-2013-180696
LE-2012-46028	LE-2013-17881
LE-2013-121557	LG-2013-125804

LF-2013-29881	LG-2013-146425
LF-2013-67429	LG-2013-172839
LF-2013-80254	LH-2013-120364
LF-2013-124870	LH-2013-156113
LF-2013-137984	LH-2013-177981
LF-2013-159668	TFRED-2012-180235
LF-2013-178165	TAUAG-2012-91321
LG-2013-23557	TOSLO-2012-54445
LG-2013-48821	TOSLO-2013-83778
LG-2013-77984	TOSLO-2013-109792
LG-2013-119102	TOSLO-2013-96583

6.4.3 Den europeiske menneskerettighetsdomstol

Application no. 31283/04

Orr v. Norway, 15. mai 2008, Strasbourg.

6.5 Litteratur

Andenæs 2008	Andenæs, Johs. og Kjell V. Andorsen <i>Spesiell strafferett og formuesforbrytelsene</i> . Oslo, 2008.
Andenæs 2009	Andenæs, Johs. og Tor-Geir Myhrer <i>Norsk straffeprosess</i> . 4. utgave. Oslo, 2009.
Andenæs 2004	Andenæs, Johs., Georg. F. Rieber-Mohn og Magnus Matningsdal. <i>Alminnelig strafferett</i> . 5. utgave. Oslo, 2004.
Andersen 1976	Andersen, Kristen. <i>Skadeforvoldelse og erstatning</i> . Oslo, 1976.
Askeland 2013	Askeland, Bjarte. <i>Kommentar til skadeserstatningsloven</i> . I: Norsk lovkommentar nettversjon. [Sitert 23.04.2014].
Boe 2012	Boe, Erik. <i>Rettskildelære under debatt</i> . Oslo, 2012.
Brath 2011	Brath, Henning. <i>Voldsoffererstatningsloven: med kommentarer</i> . Oslo, 2011.
Bull 2008	Bull, Hans Jacob. <i>Forsikringsrett</i> . Oslo, 2008.
Dahl 1933	Dahl, Dagfinn. <i>Erstatning og opreisning for legemsskade: efter</i>

- norsk rett.* Oslo, 1933.
- Dahlberg 2011** Dahlberg, Hilde Anne. *Standardisert oppreisningserstatning ved voldtekt.* I: Tidsskrift for erstatningsrett, forsikringsrett og velferdsrett. (2011), s. 107-117 (Sitert fra Lovdata)
- Eckhoff 2001** Eckhoff, Torstein og Jan E. Helgesen *Rettskildelære.* 5. utgave. Oslo, 2001.
- Engstrøm 2010** Engstrøm, Bjørn. *Skadeserstatningsloven med kommentarer.* Oslo, 2010.
- Eskeland 2013** Eskeland, Ståle. *Strafferett.* 3. utgave. Oslo, 2013.
- Hartmann 1984** Hartmann, Henrik Greve. *Noen refleksjoner omkring erstatningskrav i strafferettspleien.* I: RETT OG RETTSSAL. Et festskrift til Rolv Ryssdal. Redigert av Michelsen, H. M., H. Røstad og G. Aasland. Oslo, 1984, s. 299-309.
- Kjelland 2008** Kjelland, Morten. *Særlig sårbarhet i personskadeerstatningsretten: en analyse av generelle og spesielle årsaksregler.* Oslo, 2008.
- Kjelland 2009** Kjelland, Morten. *Kurshefte i erstatningsrett: et tematisert utvalg av sentrale rettskilder.* 2. utgave. Oslo, 2009.
- Kjelland 2014** Kjelland, Morten. *Årsakssammenheng og bevis i personskadeerstatningsretten – en populærvitenskapelig fremstilling av generelle regler og særskilte kriterier for vurdering av nakkeslengskader* I: Nordisk forsikringstidsskrift, (2014), nr. 1, s. 1-40.
- Knoph 1927** Knoph, Ragnar og A. Rørholt *Lov om motorvogner av 20. februar 1926 med trafikkregler, forskrifter m.m.* Oslo, 1927.
- Lødrup 1999a** Lødrup, Peter. *Lærebok i erstatningsrett.* 4. utgave. Oslo, 1999.
- Lødrup 1999b** Lødrup, Peter. *Personskadeerstatning – oppreisning* [omtale av Akbari, Rt. 1999 s. 887]. I: Nytt i privatretten, nr. 3, (1999), s. 7.
- Lødrup 2005** Lødrup, Peter. *Lærebok i erstatningsrett.* 5. utgave. Oslo, 2005.
- Lødrup 2006a** Lødrup, Peter. *Oppreisning - et praktisk rettsinstitutt.* I: Tidsskrift for erstatningsrett. (2006), s.211-237.
- Lødrup 2006b** Lødrup, Peter. *Oppreisning, skl. § 5-2,* I: Nytt i privatretten, (2006), nr. 1, s. 10-11.

Lødrup 2006c	Lødrup, Peter. <i>Oppreisning – skl. § 5-2, Rt. 2005 s. 1766. Overgrep mot barn. I: Nytt i privatretten</i> (2006) nr. 2, s. 13.
Lødrup 2008	Lødrup, Peter. <i>Oppreisning – Høyesteretts dom 6. November 2007 (HR-2007-01852-A), Rt. 2007 s. 1537, Høyesteretts dom 10. Desember 2007 (HR-2007-02076-A), Rt. 2007 s. 1777, Høyesteretts dom 17. januar 2008 (HR-2008-00083-A), I: Nytt i privatretten.</i> (2008), nr. 2, s. 12-14.
Lødrup 2009	Lødrup, Peter og Morten Kjelland <i>Lærebok i erstatningsrett.</i> 6. utgave. Oslo, 2009.
Mestad 2009	Mestad, Ola. <i>Rettsystemet. Rettens kilder og anvendelse. I: Knophs oversikt over Norges rett. Redigert av Kåre Lilleholt.</i> Oslo, 2009, s. 5-29.
Mæland 2012	Mæland, Henry John. <i>Norsk alminnelig strafferett.</i> Bergen, 2012.
Nygaard 1985	Nygaard, Nils. <i>Skade og ansvar.</i> 3. utgave. Bergen, 1985.
Nygaard 1992	Nygaard, Nils. <i>Skade og ansvar.</i> 4. utgave. Oslo, 1992.
Nygaard 2000	Nygaard, Nils. <i>Skade og ansvar.</i> 5. utgave. Bergen, 2000.
Nygaard 2004	Nygaard, Nils. <i>Rettsgrunnlag og standpunkt.</i> 2. utgave. Bergen, 2004.
Nygaard 2007	Nygaard, Nils. <i>Skade og ansvar.</i> 6. utgave. Bergen, 2007.
Robberstad 2013	Robberstad, Anne. <i>Sivilprosess.</i> 2. utgave. Bergen, 2013.
Skaar 1987	Skaar, Borghild Magni. <i>Oppreising til valdtektsoffer etter skadebotlova § 3-5 b. I: Lov og rett.</i> (1987), s. 323-335.
Skoghøy 2002	Skoghøy, Jens Edvin A.. <i>Bruk av rettsavgjørelser ved lovtolkning og annen rettsanvendelse. I: Nybrott og odling: festskrift til Nils Nygaard på 70-årsdagen.</i> 3. april 2002. Redigert av Krüger, K., K. Lilleholt, G. Holgersen og N. Nygaard. Bergen, 2002, s. 323-343.
Strandbakken 1998	Strandbakken, Asbjørn. <i>Frifunnet for straff - idømt erstatningsansvar I: Lov og Rett.</i> (1998), s. 540-552 (Sitert fra Lovdata)
Vollan 1991	Vollan, Marianne. <i>Erstatning til fornærmede i sedelighetssaker: om erstatning for skader av ikke-økonomisk art, oppreisning og</i>

ménerstatning. Oslo, 1991.

Aall 2011

Aall, Jørgen. *Rettsstat og menneskerettigheter: en innføring i vernet om individets sivile og politiske rettigheter etter den norske forfatning og etter Den europeiske menneskerettighetskonvensjon*. Bergen, 2011.

6.6 Liste over figurer

Figur 1	s. 38
Figur 2	s. 50
Figur 3	s. 55